

TERÖR VE GÖÇ SARMALINDA DOĞU VE GÜNEYDOĞU

B. Zakir AVŞAR*

Özet

Bu makale çerçevesinde, Türkiye'yi yıllardan beri yoğun bir şekilde meşgul eden, yıkıcı ve bölücü terörün de etkisiyle gerek lokal sınırlarını gerek, ülkemiz sınırlarını aşan ve daha kavramsallaştırılması boyutunda dahi çok önemli anlaşmazlıkları beraberinde getiren Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki durumu, terör ve göç bağlamını öne çıkarmak suretiyle irdeleme çabası sergilenmiştir. Öncelikle, kimilerinin “terör sorunu”, kimilerinin “Doğu- Güneydoğu Sorunu” veya “Bölgelerarası dengesizlik sorunu” kimilerinin de “Kürt Sorunu” olarak adlandırırken, daha adlandırma safhasında dahi ideolojik bir perspektif bindirmeye uğraştığı sorunun adı, objektif ve bilimsel çalışmalar, veriler ışığında tartışılarak; bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına ilişkin veriler sunulmuştur. Bütün bu tartışmalardan ve verilerden hareketle yapılan tespitlerden sonra sonuç ve öneriler başlığı ile, sorunun ortadan kaldırılabilmesi için ekonomik gelişmeye, terörle mücadeleye ve terör nedeniyle göçle birlikte ortaya çıkan duruma ilişkin öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Göç, Terör, Terör sorunu, Kürt sorunu, Doğu Sorunu, Bölgelerarası Dengesizlik.

Eastern and Southeast Anatolia in Terms of Terrorism and Immigration

Abstract

In this paper, the condition of eastern and south-eastern Anatolia issue, which has been a formidable problem in Turkey for long years and has been an issue that has gone beyond both local borders and the borders of Turkey with the effect of destructive and separatist terrorism and has brought many other conflicts together with it, has been analysed in terms of terrorism and immigration. This issue which is named in terms of the ideological perspectives with various names such as: “terrorism problem”, “Eastern and South-eastern Anatolia Issue”, “Unbalance Problem between Regions” and “Kurdish Issue” has been discussed under the light of objective and scientific studies, and data concerning the socio-economic and cultural structure of the region have been discussed herein. After the determination as a result of all the discussions and data, some recommendations on economic developments, fighting against terrorism and on the condition after the immigration that came into being because of the terrorism have been made under the title of “conclusion and recommendations”.

Key words: Eastern Anatolian Region, South-Eastern Anatolian Region, Immigration, Terrorism, Terrorism Problem, Kurdish Issue, Unbalance Problem between Regions

* Doç. Dr.

Giriş

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin Ülkemizin diğer bölgeleriyle kıyaslandığı zaman fiziksel, ekonomik ve fonksiyonel, toplumsal anlamlarda bir dengesizlik içerisinde bulunduğunu görmekteyiz(Gökçe, 1997, 99). Bu dengesizliğin nelerin öncesinde veya sonrasında geliştiği konusunda olduğu gibi sorunun adlandırılmasında da genel olarak bir tavır geliştirilmemiştir. Ne var ki, sorunu nasıl adlandırırız adlandırılmaya veya sorunun çıkış noktasını, nedenlerini ne şekilde yorumlarsak yorumlayalım değişmeyen tek gerçek Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin sorunlarının varlığı ve bu sorunların her geçen biraz daha arttığı, akılcı çözümler üretilmediği gerçeğidir.

Şimdiye kadar soruna yönelik olarak ortaya konulan değişik bakış açıları da ele alarak sorunun tam adının ne olması gerektiğini ve nasıl çözümleneceğini tartışacağımız bu çalışma ile amacımız, Doğulusuyla batılısıyla bütün insanlarımızı, birlik beraberlik içerisinde daha mutlu, müreffeh bir hayat sürmelerini temin etme noktasında yararlı olabilecek bir adım atabilmektir.

1. Sorunun Adı Nedir?

Sorunun adı konusunda da kamuoyunda tam bir fikir birliği sağlanabilmiş değildir. Kimileri sorunu 'Kürt Sorunu' olarak adlandırırken, kimileri 'terör sorunu', kimileri ikisinin ortası bir adlandırma ile 'Doğu Sorunu', kimileri ise 'Bölgelerarası Dengesizlik Sorunu' olarak dile getirmekte ve teşhis, tespit ve tedavi yöntemlerini bu adlandırmalar paralelinde dile getirmektedirler.

1.1. Kürt Sorunu mu?

Bazı çevreler tarafından sorun etnik yapıdan hareketle 'Kürt sorunu' olarak dile getirilmektedir. Sorunu, 'Kürt sorunu'

olarak ortaya koyup, çözüm yolları önermek şüphesiz ki Türkiye gerçekleriyle bağdaşır, çözüme götürür makul bir yol değildir. Türkiye'nin etnik açıdan heterojen olduğunu, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bir bölümünün 'Kürt' kökenli veya anadili olarak "Kürtçe" konuşan insanlar olduğunu kabul etmenin elbette ki hiç bir sıkıntısı bulunmamakla birlikte, bölgenin Selçuklu devrinin başlangıcı olan 1020'lerden itibaren Oğuz-Türkmen akınları sonucunda Türk yurdu olduğunu ve ilk Türkmen yerleşim yerlerinin de Doğu Anadolu bölgesi olduğunu (İnalçık, 1998, 69) unutmamak gerekir.

Kaldı ki, Osmanlı'nın yine Türk devletleri olan gerek Safevi gerekse Akkoyunlu Devletleriyle olan mücadelesinde bölgedeki etnik gruplarla dayanışma araması ve sonuçta Kürt aşiretleri lehine Türkmen varlığı aleyhine tasarrufları neticesinde (ki, bu uygulama bölgedeki Türk varlığının aleyhine olmakla birlikte zamanın *real politiği* ve devlet olarak varlığını koruması açısından Osmanlı'nın doğru bir tavrı olarak kabullenilebilir) Türkmen varlığı zayıflamış, bölgeden Azerbaycan'a doğru bir Türkmen göçü yaşanmıştır (İnalçık, 1998, 69) Ancak, kimi kaynaklar da Kürtlerin Türklüğü üzerinde durmaktadır ki, bunlara bu çalışma dahilinde fazlaca yer vermenin çok anlamlı olmayacağı açık olmakla birlikte, bu kaynaklardan birisi, Kırzioğlu'nun ve Türkdoğan'ın da zikrettiği (Kırzioğlu, 1998, 81), (Türkdoğan, 1998, 81) 1597 yılında dönemin padişahına da sunulan Şeref Han-ı Bitlisi tarafından kaleme alınan *Şerefname*'dir ki, Şeref Han (1603-1604 Ö.) Farsça yazdığı eserinde Kürtlerin kökeni üzerinde durmakta, Buğduz soyundan geldiklerini ileri sürmektedir. Annesinin de Tokat Bayındırlı sülalesinden Emin Beyin kızı olduğunu kaydetmektedir. Buğduz ve Bayındır boylarına uzanan bir soy kütüğü ister istemez Şeref Han'dan yola çıkarak Kürtleri 24 Oğuz boyu içerisinde görmemizin yolunu da açmaktadır, yine Şeref Han, mensubu olduğu Rojeki Konfederasyonu'nun aşiret sayısının 24 olduğunu da belirtmektedir (Şeref Han,

1990). Kürtlerin menşei hakkında çok kıymetli çalışmalar yapan ve ilim hayatı boyunca bu çalışmalarını geliştiren merhum Kırzioğlu'nun 1946 yılında Tasvir gazetesinde yayınlanan "Kürmanç Kürtlerinin aslı" adlı üç uzun makalesinde 1- 100. Doğu boylamında Moğolistan'ın Kuzey Batısındaki Sayan Dağları ve Yenisey Irmakları başlarında 2- Batı Türkistan'da (Horasan ve Afganistan'da), 3- Dağıstan ile Romanya Macaristan-Çekoslovakya gibi Tuna Boyları'nda, 4- Kuzey Azerbaycan'da Kür-Aras Irmakları boylarında ve 5- Dicle - Bozkır'dan yayılmış olarak, Türkiye-İran- Irak- Suriye'dekiler olmak üzere Asya ve Avrupa'daki beş ayrı coğrafya bölgesinde yaşamış ve hatıralar bırakmış olan 'Kürt' adlı güçlü ve kalabalık Türk urukları tesbit ettiğini zikreder (Kırzioğlu, 1995, 12). Şeref Han ve Kırzioğlu'nun bulgularının dışında elbette ki daha yüzlerce çok kıymetli çalışma Türk ve Kürt kavimlerinin tarihin her döneminde birlikteliklerini, beraberliklerini, hatta aynı kökten geldiklerini göstermektedir, ancak bizim bu örnekleri getirmekteki maksadımız, değişik etnik aidiyet ve tanımlamalara karşı geliştirilen 'köktenci red' tavrılara lojistik manada bir destek sağlamak olarak algılanmamalıdır. Ne var ki, bazı odakların etniklikten ayrımcılığa, ülke bölücülüğüne ve teröre uzanan bir yol açmak için giriştikleri mücadeleye bilimselliğin gerektirdiği nesnellığı ve objektifliği zedelemeksizin sağlam temeli olan araştırmalarla karşı konulmalıdır. Elbette ki, maksadımız bu makale çerçevesinde *Kürtlerin Türklüğünü ispatlamak değildir*, ancak, ayırım yapmaksızın aynı toplum içerisinde birlik ve beraberlikle, kardeşlikle aynı yüce duyguları paylaşabilmek, ortak paydalarda buluşabilmek, birlikte yücelmek gibi bir dileğimiz, arzumuz her daim vardır.

Yine kimilerinin maksatlı olarak iddia ettikleri gibi aynı kökenden gelme bile, özellikle son 1000 yıldan beri birlikte yaşayan Türkler ve Kürtler arasında hiçbir dönemde *etnik manada* bir sorun yaşanmamıştır. Etnik sorun kavramını biraz irdeleyerek bu görüşümüze açıklık getirmek yararlı olacaktır. Çünkü bu kavramı kullanan

ve Türkiye'de bir etnik sorun olduğunu iddia edenlerin bir ileri aşamada dile getirdikleri diğer kavram ise '*siyasal çözüm*' kavramı olmaktadır. Etnik sorunun ön şartının birbirinden dil, din, kültür, ırk, tarih açısından farklı iki etnik grubun olması değil, bu iki grubun diğerine veya her ikisinin de birbirlerine karşılıklı olarak ayrımcılıkta bulunmalarının olduğu açıktır (Özdağ, 1994, 2) Ortada bir etnik çelişki olmaksızın etnik sorunun varlığından söz edilemez. Etnik çelişkinin olması için ise, kaynakların değişik etnik gruplar arasında eşitsiz dağıtılması gerekmektedir. Kaynakları kontrolünde tutan grubun diğer etnik gruba karşı ayrımcılık uygulaması söz konusudur. Bu ayrımcılıkları da örneklendirsek; bir etnik grubun diğer etnik grubun mensuplarını bilinçli ve sistematik bir şekilde kötü eğitim şartlarına iterek o etnik grup mensuplarının sosyal, ekonomik, siyasal yükselişlerini baştan kısıtlarsa; bir etnik grubun mensupları diğer etnik grup mensupları ile aynı işi yaptıkları halde daha az ücret alıyorlarsa; yüksek gelirli meslek gruplarına sokulmuyorlarsa, bir etnik gruba mensup olduğu için insanlar istedikleri semtte ev alamıyorlarsa, taşınamıyorlarsa, o semtte oturmak istediğinde daha fazla kira veya satın alma bedeli ödemek zorunda kalıyorlarsa; oraya taşındıktan sonra '*semtin arılığı bozulduğu*' düşüncesiyle mülk fiyatları veya kiralar ve semtin itibarı düşüyorsa etnik sorun vardır anlamı çıkmaktadır ki, sosyolojik manada da etnik sorundan bahsedebilmek için bu üç sorunun varlığı aranmaktadır (Özdağ, 1994, 2).

1990-95 yılları arasında İsveç'in Ankara Büyükelçisi olarak görev yapan Erik Kornell, '*Kürtler, cumhurbaşkanlığı dahil her kademede görev alarak kendilerini çok iyi ispat etmişlerdir. Türkiye'de Parlamento'nun üçte biri Kürtlerden oluşmaktadır.*' derken, ayrıca 'Türkiye'de serbest meslek sahibi Kürtlerin büyük bir bölümünün batıya göç ederek oylarını PKK'ya değil (veya onun kontrolündeki partilere) ülke çapında siyaset yapan kurulu partilere verecek ölçüde toplumla entegre

olduğunu (Cornell, 1998, 139-141) ifade etmektedir*.

Doğu Ergil, 'Doğu sorunu ulusal bütünleşme sorunudur' başlığı altında 'Cumhuriyetin temel ideolojisi olarak benimsenen milliyetçilik doğrultusunda standart (farklılıkları olmayan) bir ulus devlet yaratmak eğilimi, 1920'lerin ikinci yarısından sonra merkezi otoritenin dizginleri germesinde neden oldu. 'Kültürel-etnik farklılıkları görmemek resmi politika haline geldi. Bu süreci hızlandıran ve pekiştiren olgulardan biri de Doğu'da nispeten egemen ve özerk bir konumda bulunan Kürt önderlerinin/beylerinin 'standart bir ulus yaratmak' adına merkezi otoritenin kendi nüfuz alanlarına müdahale etmesine direnmeleri idi. Kimi zaman bu direnç geniş çaplı isyanlara dönüştü. Direncin çapı ve derinliği oranında Ankara'nın tavrı katılaştı. Farklılıklara karşı tahammülsüzlük resmi bir nitelik kazandı' (Ergil, 1995, 54) demektedir. Ancak Ergil'in bu ifadelerine katılmak mümkün değildir. Zira o dönemde meydana gelen hiç bir isyanın arkasında 'etnik ayrımcılık' yoktur. Konya'da, Yozgat'ta, Balıkesir'de veya Anadolu'nun diğer illerinde, bölgelerinde çıkan isyanların karakteri neyse Doğu'da çıkan isyanların karakteri de aynıdır. İsyân gerekçeleri ve söylemleri de üç aşağı beş yukarı aynıdır. Doğu isyanlarını 'Ayrılıkçı Kürt' isyanları gibi görmek, göstermek veya değerlendirmek milli mücadeleyi omuz omuza yapan, tarihte büyük ve şanlı bir destanı kanlarıyla canlarıyla yazan bu ülkenin aziz evlatlarına büyük bir haksızlık ve hatta saygısızlık olur. Şayet, bu insanların derdi ayrılık olsaydı, niye Türk milletinin en zayıf anı olan milli mücadele esnasında

* Nitekim Cornell'in değindiği bu husus değişik yıllarda yapılan gerek Milletvekili Genel, gerekse Mahalli İdareler Seçimi (İl Genel Meclisi) oylarında açıkça görülmektedir. Terör örgütü destekli partiler, 1995 Mv. Genel Seçimi (HADEP) %4.2, 1999 Mv. Genel Seçimi (HADEP) %4.8, 1999 İl Genel Meclisi (HADEP) % 3.5, 2002 Mv. Genel Seçimi (DEHAP) % 6.1, 2004 İl Genel Meclisi (SHP-DEHAP) %5.2, 2007 Mv. Genel Seçimi (DTP- Bağımsız adaylarla girdi) %5.3 oranında oy almıştır.

değil de artık zaferin yakalandığı günlerde isyan edelerdi...

Doğu isyanlarının karakterini anlamak bakımından çok önem taşıdığını düşündüğümüz bir önemli eseri burada zikretmeden yapamayacağız. Mansuri Işık'ın, bölgede yıllar yılı gezerek, dinleyerek, araştırarak hazırladığı 'Atatürk Döneminde Doğu'da Meydana Gelen Olaylar ve İçyüzü' adlı eseri bu konuda yeterince açık bilgiler vermektedir. Doğu İsyânlarının dış güçlerin kışkırtmalarıyla 'Atatürk'ün dini kaldıracığı' propagandasına dayalı olarak (Işık, 1996) çıktığını belgeler ve tanıklara dayalı olarak veren bu eseri Doğu ile ilgili araştırma yapanların okumasında yarar vardır.

Türk Demokrasi Vakfı tarafından yapılan bir araştırmanın verilerine göre 'Kürt'lerin %40'ı batı illerimizde yaşamaktadır (TDV, 1996, 21) Bu netice de etnik sorun iddialarının temelsizliği açısından başlı başına bir gösterge bile sayılabilmekle birlikte 'Kürt ayrımcılığını' dillendirerek seçimlere katılan ve PKK'nın açıkça desteklediği hatta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde tehditle bu partiye oy toplamaya kadar vardığı partilerin yıllardan beri yapılan seçimlerde ülke genelinde oylarının sadece %4.-5 lerde kalmasıdır. (2007 Milletvekili genel seçimlerine bu partiler doğrudan katılmamış, bağımsız adaylar göstermek suretiyle ancak 20 milletvekili çıkarabilmişlerdir) ancak bölgeden ve bölge dışından çok sayıda Kürt kökenli milletvekili diğer partilerden seçilerek parlamentoya girmiştir. Bizce, bu tablo bile etnik sorun iddialarını çürütmek için yeterli bir göstergedir.

Türkiye'de insanlarımız birbirleriyle evlilikler, akrabalıklar, komşuluk ilişkileri, ekonomik birliktelikler içerisinde her türlü etnik ayrımcılıktan uzaktırlar. Kendisini Kürt kökenli gören her vatandaşımızın ülke içerisinde istediği yere seyahat etme, yerleşme, iş ve mülk edinme hakkı vardır.

Kürt kökenli insanlarımızın büyük bir bölümünün Doğu ve Güneydoğu Anadolu

bölgelerinin dışında yaşadıklarını ve bu bölgelerde de hiç bir sorun bulunmadığı hesaba katarsak, 'Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki Kürtlerin Sorunu' gibi bir mantık yürütme yolu açılır. Bu da şüphesiz ki doğru bir ifade olmaz. Yine, bir yazarın ifadesiyle, 'Güneydoğu'da 50 bini aşkın korucu devleti korumak için silahlanmış durumdadır ki, bu sayı da devleti yıkmak için silahlanan PKK militan sayısının 5 katıdır. Daha somut bir ifade ile PKK için silahlanan bölge insanından 1 kişiye karşı yine bölge insanından 5 kişi ulusal bütünlüğünü, devletini ve milletini korumak için silaha sarılmaktadır (Özdağ, 1994, 2) Bir başka çalışmada belirtilen PKK'nın tüm ülkedeki militan, milis ve sempatan toplamının 350 binlerde olduğu doğruysa, bölge nüfusuna orantılandığında bile bu rakam çok komik kalmaktadır.

Dolayısıyla, sorunu 'etnik veya Kürt sorunu' olarak adlandırmak, bunun üzerinden hareketle politikalar geliştirme gayretinde olmak iyi niyetle izah edilemeyecek, hakkaniyetle bağdaşmayacak bir tavidir.

1.2. Terör Sorunu mu?

Özellikle 1983 sonrası eylemlerinin şiddetini artıran terörün bilançosu terör örgütünün başının İtalya'da yakalanmasıyla birlikte bütün dünya kamuoyunun önüne bütün açıklığı ile serildi. Türk halkı da aslında terörle birlikte yaşamaktan kaynaklanan kanıksamışlıkla boyutlarını doğru dürüst kestiremediği terörün sadece insanlara yönelik boyutunu görünce bile aslında zamanında *üçbuçuk eşkiya* olarak nitelenen terörün hangi boyutlara ulaştığını görmüş oldu. Öyle ki, 10 binin üzerinde asker, polis ve korucu olmak üzere güvenlik gücü, kalanların önemli bir kısmı ise sivil ve örgüt militanı olmak üzere 30 bini aşkın insan bu çatışmalarda hayatlarını yitirirlerken, yine binlerce yaralı, malul insan, terörden kaynaklanan nedenlerden dolayı 300 bini aşkın göçeden insan (Avşar, Çay, Aksoy, 1999), binlerce kapanan işyeri,

gittikçe gerileyen ekonomik hayat olmak üzere çok kötü bir tablo çıkmaktadır.

Öte yandan terör örgütünün bu günkü profiline baktığımız zaman 1983 yılındaki görünümünden bir hayli uzaklaştığını görmekteyiz.

a- PKK, geçen yıllar içerisinde hem mali açıdan hem taraftar, militan açısından güç kazanmıştır. Mali gücü artık milyarlarca euro, dolar olarak ifade edilir noktalara gelmiştir. Onbinlerce militanı, yüz binleri bulan taraftarı bulunmaktadır.

b- Yurt içerisinde yuvalanmasına, faaliyet göstermesine rağmen İran, Irak ve Suriye'de üslenmiş; örgüt başının Türkiye'nin baskısıyla Suriye'den çıkarılmasıyla birlikte Batı ülkeleriyle ve Rusya ile olan ilişkileri de daha net bir şekilde gün yüzüne çıkmıştır. Günümüzde örgütün 'konjonktürel olarak düşüşüne bakarak rehavete girilmesi çok manalı olmayacaktır. Örgütün, Amerika'dan Avrupa'nın bütün kentlerine kadar, Rusya'ya Ermenistan'a hatta kardeş Azerbaycan'a kadar bir çok ülkede temsilcilik açıp, faaliyet gösterebildiği gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır.

c- Ermeni terör örgütü Asala'nın ve Türkiye'deki birçok diğer terör örgütünün PKK'nın yanında yer aldığı ortadadır.

d- Türkiye'nin bütün komşuları (Ermenistan, İran, Irak, Suriye, Bulgaristan, Yunanistan, Rusya) Türkiye'ye karşı soğuk bir savaş yürütmektedirler ki, bu soğuk savaşa direk veya dolaylı olarak bütün Avrupa devletleri de destek vermektedirler. Bu soğuk savaşın nedenlerini sıralamak gerekirse;

1- Türkiye'nin bölgedeki askeri ve ekonomik anlamda en büyük güç olması,

2- Fırat ve Dicle'nin Türkiye'den doğması, Suriye ve Irak'ın Türkiye'yi su konusunda büyük bir tehdit olarak algılaması,

3- Ermenistan'ın tarihsel düşmanlığına ek olarak Azerbaycan ile ihtilafı noktasında da Türkiye'yi kendisine en büyük tehdit unsuru olarak görmesi,

4- Rusya'nın Kafkas ve Orta Asya petrol ve doğal gazı konusunda Türkiye'nin en büyük söz sahibi, ana istasyon olmasını engelleme girişimleri ve yine bu paralelde eski bağımlı cumhuriyetlerinin Türkiye üzerinden dünya pazarlarına açılmasını önleme istekleri,

5- ABD'nin Irak politikasındaki başarısızlığını, bu ülkeyi parçalayarak, kendisine bağlı uydu devletçikler kurdukmak suretiyle aşma çabasına girmesi ki, Türkiye, bu konuda net bir şekilde Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulacağı, Irak'ın kuzeyinde oldu bittiye getirilerek bir Kürt devleti kurulmasının önünün açılacağı her türlü oldu-bittiyi kabul etmeyeceğini ifade etmiştir,

6- Avrupa'nın hem Türkiye'nin büyük bir güç olarak gelişmesini önlemek arzuları, hem kendi içlerinde bugün sayıları üç milyonu aşan Türk varlığını önce Türk -Kürt diye bölerek, sonra bazı dinsel, mezhepsel ve diğer etnik ayrıştırmalara giderek güçsüzleştirme ve bir arada hareketlerini önleme hedefi gibi bir çok neden sıralamak mümkündür.

Böylesine güçlü bir terör ortamına rağmen Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşananları salt bir 'terör sorunu' olarak görmek bize kolaylıktan ve olaylara şartlanmış bir şekilde bakmaktan öte bir anlam taşımaz. Tabiat her zaman bir denge içerisindedir. Bu denge suni olarak zorla bozulduğu takdirde beklenmeyen oluşumlar ortaya çıkar. Örneğin, tabiatta kedileri yok ettiğimiz zaman fareler çoğalır; çünkü, kediler fareleri dengeleyen varlıklardır. Hep anlatılagelen örnektir, Ortaçağ'da veba salgınları erkekleri Haçlı seferlerine katılmış olan kadınların kendilerine can şenliği olmaları için kedileri sokaklardan alarak evlerinde tutmalarından dolayı sokakları boş bularak çoğalan farelerden kaynaklanmıştır. Benzer denge

toplumlar için de söz konusudur. Toplumda belirginleşen sorunlar görmezden gelinir, ihmal edilir veya zamanında gerekli müdahale gerçekleştirilmezse beklenmeyen veya istenmeyen gelişmeler, güçlenmeler olur. Keza, PKK hareketi de bizce bu beklenmeyen, istenmeyen neticelerden birisidir. PKK bir taraftan silaha sarılırken, diğer yandan dile getirdiği konulara bakıldığı zaman önemli bir kısmının bu tür aslında toplumda haklı olarak tepki toplayan uygulamaları argüman olarak kullanarak kendisine haklılık temelleri oluşturma peşindedir.

Bir toplumda insanların hoşnutsuzluklarını yüksek sesle dile getirmelerini sağlayacak mekanizmalar yok edilirse, bastırılırsa bu durumdan istifade edecek kontrol edilmesi güç, tahrip edici oluşumların doğması da hep an meselesi olagelmıştır. Terörün kaynağında da çoğu kez bir bunalımdan çok çeşitli faktörlerin etkilerini aramak gereklidir. Ekonomik güçlük ve eşitsizlikler, eğitim noksanlığı, çevrenin olumsuz etkileri, iktidardaki zaaf ve eksiklikler, aile ve okuldaki otorite eksikliği, dış tesirle ve bireysel faktörler şiddete yönelişi kaçınılmaz şekilde gerekli sayan terörizmin gelişmesini hızlandırmaktadır (Subaşı, 1998, 254). Bu sözlerimizden tarihin kaydettiği en eli kanlı terör örgütlerinden birisi olan PKK'nın haklılığı manası hiç bir zaman ve hiçbir şekilde çıkmamalıdır ama, PKK'nın çoğu zaman suiistimal ve sömürü amaçlı kullandığı pekçok argümanı da göz ardı etmenin PKK ile mücadele esnasında gerçekçi bir tutum olmadığı ve bundan sonra da olmayacağı da açıktır.

Bu noktadan yola çıkarak, sorunun tek başına 'PKK' veya 'Terör Sorunu' veya Ergil'in raporunda belirttiği gibi 'Asayiş veya terörizm sorunu'(Ergil, 1995) olduğu görüşüne katılmamız mümkün değildir. Sorun yalnızca PKK olsa ne yapıp edilir ve bu örgüt çökertilir. Silahlı terörü sona erdirmek sorunun yalnızca bir kısmı ile ilgilidir. Zira bu gün PKK yok edilebilir, ortadan kaldırılabılır ancak yarın bu örgütün

yerine aynı metotlara belki de daha kanlı, şiddetli yöntemlere başvuracak, uluslararası lojistik desteği daha kuvvetli, hatta eleman ve yönetim kadroları daha iyi eğitilmiş, kaliteli bir örgüt kurulabilir. O zaman ne yapılacaktır? İşte, bu nokta bizi sorunun ne olduğunu doğru zeminlerde aramaya itmeli...

1.3. Doğu Sorunu mu?

Doğu Sorunu veya eski ifadesiyle *Şark Meselesi* genel olarak adını koyamadığımız bu sorunun dış güçlerce desteklenmesi, kaşınması ve hatta üretilmesi tezine dayanır. Merhum mütefekkir S.Ahmed Arvasi *'Doğu Anadolu Gerçeği'*ne başlarken *'Esefle belirtelim ki, bu gün ülkemizde ister istemez bir 'ŞARK MESELESİ' vardır. Bir çok mesele gibi, bu da çok faktörlü olmakla birlikte, devletimizin ve milletimizin düşmanları, bu konuyu istismar ederek vahim boyutlara ulaştırmak için ne mümkünse yapmaktadırlar.'* (Arvasi. 1988, 9) demektedir. Arvasi, Türkiye'de Şark meselesine vücut veren menfi amilleri sıralarken aslında bizim de pek çoğuna bu gün bile asla itiraz edemeyeceğimiz bir özet çıkarır ki, bunları sıralamakta yarar vardır;

I. Tarihi amiller (faktörler/etkenler)

Yerli ve yabancı ilim, fikir ve siyaset kadrolarının ciddi ve gayri ciddi tarih yorumları, Doğu ve Güneydoğu'da yaşayan vatandaşlarımızın ve aşiretlerin 'menşei' konusunda öne sürdükleri teoriler,

II. Harsi amiller (Kültür Faktörü)

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da konuşulan ağızlar etrafında aynı çevrelerce ortaya konulan tezler, yine aynı yörelerde müşahede edilebilecek 'farklı inançlar' üzerinde koparılan gürültüler ve milli kültüre yabancılaşma vetiresi,

III. İctimai amiller (Sosyal Faktörler)

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan vatandaşlarımızın uzun bir zaman dilimi içerisinde konar-göçer statüsünü

koruması ve 'aşiretler' halinde bulunması ve bu durumun doğurduğu meseleler.

IV. Coğrafi amiller

Bölgenin sarp arazi yapısı ve sert iklimi ilgili açıklamalar ve bunun 'milli irtibatı' zayıflatan yönleri...

V. İktisadi amiller

Üretici ve tüketici olarak bölge halkının 'milli yapı' ile bütünleşememesi, komşu yabancı ülkelerle olan iktisadi ilişkiler.

VI. Ruhi amiller 'Psikolojik faktörler)

Şark meselesinde kültürel kimlik kompleksi... 'Kürt' sayılma endişesi ve bunun kaynakları...

VII. İdare ve iç siyaset amilleri

Ülkemizde idare ve bazı iç siyaset adamlarının hatalı davranışları, yetersiz ve tecrübesiz kadroların kaş yapayım derken göz çıkarmaları yahut oy avcılığı kaygısıyla hareket eden çevreler...

VIII. Milletlerarası çatışmalara ve emperyalist oyunlara bağlı amiller

Milletlerarası rekabetler, Türk devleti üzerine oynanmak istenen oyunlar, çeşitli renklerdeki emperyalizmlerin meseleye getirdiği boyutlar.(Arvasi. 1988)

Mütercimler ise, 'Güneydoğu Sorunu'na değinirken, *'Balkanlarda, Orta Avrupa'da, Türkiye'de milliyetçilik, Ortadoğu'da, Önasya'da ve Afganistan-Pakistan-Hindistan kuşağında dincilik bir çatışma etkeni olarak kullanılıyor'*(Mütercimler, 1997, 5007) ifadeleriyle global politikaların bir uzantısı olarak gördüğü soruna *'hem Avrupa'nın doğu sınırının çizilmesinde hem de yeraltı kaynaklarına ve en önemlisi yeni pazarlara sahip olmak kavgası ya da ekonomi savaşında milliyetçilik ve dincilik öğeleri kullanılmıştır. Çek, Slovak, Boşnak, Hırvat, Makedon, Arnavut, Kürt, Ermeni, Azeri, Abhaz, Gürcü, Çeçen milliyetçilikleri ve mikro milliyetçiliklerin kıskartılması ve bölgesel kaos yaratılması bu bağlamda değerlendirilmelidir'* (Mütercimler, 1997, 507). demektedir. Mütercimler, 1800'li

yıllarda Osmanlı'da yine dış güçlerce başlatılan bu sorunun, Türkiye Cumhuriyeti'nde 1960'lı yıllarda Türkiye'ye gelen 'Barış Gönüllüleri'nin attığı tohumlarla tekrar yeşermeye başladığını da belirtmektedir (Mütercimler, 1997, 507)

Ne var ki, sorunu anlamak açısından bu bölümde zikredilen değerli görüşleri mutlaka nazarı itibara almak gerekse de bizce bu kısım da yine sorunun sadece önemli bir kısmı olmaktan öteye gidememektedir. Yani, soruna bütüncül yaklaşabilmek için bu yaklaşım bir boyut olarak alınmalıdır, ancak, işin esasının bu nokta olduğu üzerinde durmak ve diğer boyutlarda ortaya çıkan önemli gerçeklikleri atlamak doğru olmayacaktır. Kaldı ki, dış güçlerin yaratmak istedikleri Kürt-Türk ayrışmasının hiç bir şekilde tutmayacağına ilişkin görüşlerimizi tarihsel süreç içerisinde yaşadığımız pek çok deneyim göstermektedir. Tüm dış desteklere, kışkırtmalara rağmen Türkiye asla bir Yugoslavya sonrası Bosna, Kosova gibi olmamıştır, hatta PKK hiçbir zaman IRA, BASK veya Korsika ortamı bulamamıştır. Halkımız, Türkiye'nin her tarafında şehit cenazelerinde üzüntülerini ve infialini gösterirken hep sağduyulu davranmış; sloganlarda bile bu hassasiyetini sergileyerek 'Kahrolsun PKK' demiş ama, bu güne dek asla 'Kahrolsun Kürtler' biçiminde bir sloganik ifade dahi kullanılmamıştır.

Bu olumlu vaziyeti zikretmemiz elbette ki, 'dış güçleri/mihrakları' ciddiye almadığımız anlamına gelmez ama yukarıda da vurguladığımız gibi 'dış mihrakların' kullandıkları argümanların, 'sorunu kaşıma araçlarının' veya sorun yaratma temellerinin bizimle, ülkemizle, insanlarımızın gerçekleriyle hiç bir bağının bulunmadığını söylemek mümkün müdür?

1.4. Bölgelerarası Dengesizlik Sorunu mu?

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleriyle ilgili araştırmaların DPT'nin

kuruluşu ile birlikte (1961) yaygınlaştığını söylemek mümkündür. DPT Bünyesinde yabancı uzman olarak görevlendirilen ve bu görevi sırasında birtakım araştırmalar da gerçekleştiren Frederic W. Frey'in tarım araştırmacılarının kullandığı dokuz bölgeyi Türkiye sınıflandırmasına dayanarak 1962 yılında 458 köy de yaşayan 6000'in üzerinde ve 14 yaşından büyük vatandaşlarımızla gerçekleştirdiği araştırma ülkemizdeki bölgelerarası çalışmaların en sistematik olanlarından birisi ve hatta ilki olma özelliğini taşımaktadır. Frey, araştırmanın amacını: a) Köy niteliklerinde bölgesel farklılıklar, b) köylülerin niteliklerinde bölgesel farklılıklar, c) köylüler arasındaki bölgesel farklılıkların diğer tip farklılıklarla karşılaştırılması gibi konuları tespit etmek olarak belirtir. Frey araştırmasının bulguları Türkiye'de bölgelerarası farklılıkların sert çizgiler halinde ortaya çıktığını göstermektedir. Özellikle bu gün GAP alanına giren bölge o günkü Türkiye ortalamasında 1/3 oranında daha geridir. Bu araştırma raporuna göre, Türkiye genelinde Doğu ve Güneydoğu Bölgeleriyle karşılaştırıldığında beş temel unsur yörenin kapalı cemaatçi yapısını açıklamakta çok önem taşımaktadır ve bu unsurları: a) yoksulluk, b) köylerin dış dünyayla kısmen alakasının kesilmiş olması ve yalnızlık içerisine itilmeleri, c) hareketsizlik, d) okur-yazarlık oranının düşük olması, e) tevekküle dayalı, kadercı dünya görüşünün hakim olması (Türkdogan, 1998, 79-80) biçiminde özetlemek mümkündür.

Ülkemizde bölgelerarası dengesizliklerin bulunduğunu inkar etmek mümkün değildir. Ancak, bu farklılaşmada Frey'in bulgularında sıraladığı nedenlerden kaynak bulduğu kadar, Kurtuluş Savaşı sonrası kıt ekonomik kaynakların yatırıma dönüştürülmesinde İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin ve hatta Karadeniz Bölgesi'nin coğrafi yapısının ilk başta ulaşım açısından elverişsizliği, sonrasında iklim şartları, arazi yapısı, ulaşım ve

haberleşme maliyetlerinin yüksekliği, keza doğal kaynakların bölgelere göre dağılımındaki farklılıkların etkisiyle planlı döneme kadar bu bölgelerin önemli ölçüde göz ardı edilmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir.

Bölgelerarası dengesizlik genellikle üç ana başlık altında incelenmektedir:

a) Fiziksel (Coğrafi Dengesizlik)

Bu tür dengesizlikler, fiziki şartların ve doğal kaynakların bölgelere göre farklı düzeylerde bulunmasını ifade etmektedir.

b) Ekonomik ve Fonksiyonel Dengesizlik

Üretim faktörlerinin eşit olmayan dağılımı, geri kalmış ve gelişmiş bölgeler arasındaki farkın temel nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Sanayinin sınırlı olduğu bölgelerde yüksek teknoloji ve bilgi gerektiren sanayi kolları gelişmediği gibi, kapalı aile ekonomisine dayalı bu tür bölgelerde pazarlama da gelişmemekte, dolayısıyla ekonominin ivme kazanması da zorlaşmaktadır.

c) Toplumsal Dengesizlik

Eğitim, sağlık iletişim ve benzeri alanlardaki yatırım azlığı nedeniyle görülen eksiklikler toplumsal yapıyı da olumsuz yönde etkilemektedir(Gökçe, 1997, 99) Bu konuyu sosyo-ekonomik ve kültürel yapı bölümünde daha geniş inceleyeceğiz.

2. Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapı

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizin ülkemizin diğer bölgelerine göre daha farklı görüldüğü gerçeğini ortaya koymak açısından coğrafi, ekonomik, toplumsal, kültürel ve psikolojik faktörlerin irdelenmesinde yarar bulunmaktadır. Bu incelemede de hem karşılaştırmalı istatistikî verilere hem alanda yapılmış değişik çalışmalara atıfta bulunularak sorunun bütün boyutlarıyla netleşmesi gayretinde olunacaktır.

2.1. Coğrafi ve Demografik Yapı

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri, ülkemizin toplam yüzölçümünün %21.5'ini kapsamaktadır. Dağlık, ulaşımı zor, mevsim şartları itibariyle namüsaıt, kışın uzun sürdüğü bir iklim yapısı hakimdir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ortalama 6.5 milyon, Doğu Anadolu Bölgesi'nin ortalama 5.4 milyon civarında nüfusu bulunmaktadır.

Aşağıdaki Tablo:1'de de görüleceği üzere, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri bölgesel nüfus sıralamalarında sonlarda yer almaktadır. Bu bölgelerin coğrafi bakımlardan genişliklerine oranla nüfus yoğunluklarının düşüklüğü de yine dikkate alınması gereken bir durumdur. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde km²'ye 37 kişi düşmektedir. Nüfusun en yoğun olduğu Marmara Bölgesi'nde km²'ye düşen nüfus yoğunluğu 183'tür (Aydoğan, 1998, 264).

TÜSİAD'ın Behar ve arkadaşlarına yaptırdığı araştırmada her ne kadar Doğu ve Güneydoğu'da doğurganlık oranları düşüyor olsa da yine de ülkenin diğer bölgelerine göre daha yüksektir. Araştırma verilerine göre, Bölgede 1947 yılında kadın başına çocuk sayısı 8 iken, şimdi 4'e düşmüş bulunmaktadır. Artvin, Gaziantep hattının başında ise kadın başına çocuk sayısı 2 olarak ortaya çıkmakta(Akyol, 1999), (Behar vd., 1999). Bölgede doğurganlık oranlarının yüksek olmasına rağmen bebek ölüm oranları da yüksektir. 1990 yılı verilerine göre Bölge'de doğan her bin bebekten 79'u ölmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde doğal olarak hane halkı büyüklükleri de diğer bölgelerimize göre yüksektir. DPT Türk Aile Yapısı Araştırması verilerine göre Doğu'da ortalama aile büyüklüğü 6.24, Gökçe ve arkadaşlarının yaptığı Gecekondu Araştırmasında ise 7 olarak bulgulanırken (Aydoğan, 1998, 265), Aile Araştırma Kurumu'nun Göç Araştırması'nda ise aile yapısına ilişkin olarak elde edilen veriler Behar, Gökçe ve en eski araştırma olan DPT

Tablo: 1. Bölgeler İtibariyle Yıl ortası Nüfus Tahminleri*

araştırmasını doğrular niteliktedir (Avşar, Çay, Aksoy, 1999, 67)

BÖLGELER	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Ege	7.594.977	8.367.419	8.527.016	8.686.490	8.845.566	9.004.101	9.374.718
Marmara	13.295.607	15.462.944	15.932.645	16.407.964	16.888.330	17.373.410	17.860.454
Akdeniz	7.026.489	7.875.119	8.054.057	8.223.841	8.414.201	8.594.991	8.774.881
Karadeniz	8.136.984	8.088.787	8.055.297	8.015.412	7.468.927	7.915.780	7.854.861
İç Anadolu	9.913.306	10.487.183	10.594.083	10.697.716	10.797.768	10.894.096	10.985.086
G. Doğu	5.159.464	5.952.662	6.123.790	6.296.696	6.471.253	6.647.307	6.823.811
D. Anadolu	5.346.208	5.409.886	5.410.144	5.406.882	5.399.955	5.389.314	5.374.189
TÜRKİYE	54.473.035	61.664.000	62.697.000	63.745.000	64.786.000	65.819.000	66.834.000

Kaynak: DİE, Aktaran: M. Melen; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da İstihdam Olanaklarının Artırılması Üzerine Bir Çalışma, Yüzyılların Kavşağında Doğu...

* Ülkemizde, sonuncusu 2000 yılında olmak üzere bugüne kadar 14 Genel Nüfus Sayımı yapılmıştır. Sokağa çıkma yasağı uygulanarak bir günde yapılan bu sayımlarda, kişiler sayım günü buldukları yerde, yani de facto yöntemine göre sayılmışlardır.

2006 yılında çıkarılan 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu ile ülkemizdeki nüfus sayımlarının da veri kaynağını oluşturacak yeni bir sistem kurulmuştur. Sistemin kurulmasına yönelik tüm çalışmalar, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) koordinasyonunda il ve ilçelerde vali ve kaymakamların başkanlığında oluşturulan yürütme komiteleri marifetiyle gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, önce ülkemizdeki tüm adres bilgilerinin kaydedildiği **Ulusal Adres Veri Tabanı** oluşturulmuştur. Daha sonra, bu adreslerde ikamet eden vatandaşlar T.C. kimlik numaraları, yabancı uyruklu kişiler ise pasaport numaraları aracılığıyla adresle ilişkilendirilerek kayıt altına alınmış ve **Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)** oluşturulmuştur. Böylece, nüfus sayımlarında yaşanan mükerrer kayıt ya da kayıt olmama gibi sorunlar ortadan kaldırılmıştır. TÜİK tarafından kurulan ADNKS, 5490 sayılı Kanun gereği İçişleri Bakanlığı'na devredilmiştir. ADNKS Sonuçlarına göre; 31 Aralık 2007 tarihi itibarıyla Türkiye nüfusu 70,586,256 kişidir. Nüfusun 35,376,533'ünü erkek, 35,209,723'ünü ise kadınlar oluşturmaktadır. Ülkemizde ikamet eden nüfusun % 70.5'i şehirlerde yaşamaktadır. Şehir nüfusu (il ve ilçe merkezlerinde ikamet eden nüfus) 49,747,859, köy nüfusu (bucak ve köylerde ikamet eden nüfus) ise 20,838,397 kişidir. Şehirlerde yaşayan nüfus oranının en yüksek olduğu il % 92.7 ile Ankara, en düşük olduğu il ise % 31.8 ile Ardahan'dır. Ülkemiz nüfusunun % 17.8'i İstanbul'da ikamet etmektedir. İstanbul ilinde 12,573,836 kişi ikamet etmektedir. Toplam nüfusun sırasıyla; % 6.3'ü Ankara'da, % 5.3'ü İzmir'de, % 3.5'i Bursa'da, % 2.8'i Adana'da ikamet etmektedir. Nüfusu en az olan beş il ise sırasıyla; Bayburt, Tunceli, Ardahan, Kilis ve Gümüşhane'dir. En az nüfusa sahip Bayburt'da

Çekirdek aile oranı %57.3 olup, ailenizde kimler vardır sorusuna, %19.2 oranında herhangi bir cevap verilmemiştir. Çekirdek aile dışında (büyük baba, büyük anne, gelini, kardeşi) olmak üzere birlikte yaşanan geniş aile tipleri de vardır. Yaklaşık oran (%24)

ikamet eden kişi sayısı 76,609'dur. Türkiye nüfusunun yarısı 28.3 yaşından küçüktür. Ülkemizde ortalama yaş 28.3'tür. Ortalama yaş erkeklerde 27.7 iken, kadınlarda 28.8'dir. Şehirlerde ikamet edenlerin ortalama yaşı 28.4, köylerde ise 27.9'dur. Nüfusun % 66.5'i 15 ile 64 yaşları arasındadır. 15-64 yaş grubunda bulunan çalışma çağındaki nüfus, toplam nüfusun % 66.5'ini oluşturmaktadır. Ülkemiz nüfusunun % 26.4'ü 0-14 yaş grubunda, % 7.1'i ise 65 ve daha yukarı yaş grubundadır

Türkiye'de kilometrekareye düşen kişi sayısı 92 kişidir. Nüfus yoğunluğu olarak ifade edilen bir kilometrekareye düşen kişi sayısı, Türkiye genelinde 92 iken illere göre 11 ile 2,420 kişi arasında değişmektedir. İstanbul 2,420 kişi ile nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ildir. Bunu sırasıyla; 398 kişi ile Kocaeli, 311 kişi ile İzmir, 238 kişi ile Hatay ve 234 kişi ile Bursa illeri izlemektedir. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu il ise 11 kişi ile Tunceli'dir. Yüzölçümü büyüklüğüne göre ilk sırada yer alan Konya ilindeki nüfus yoğunluğu 50, yüzölçümü en küçük olan Yalova ilindeki nüfus yoğunluğu ise 215 kişidir (Tablo 1). Bkz: Daha ayrıntılı bilgilerin yer aldığı ADNKS Veri Tabanına <http://www.tuik.gov.tr> adresinden ulaşılabilir.

Not: Tablodaki il nüfus tahminleri, net yenileme hızının 2005 yılı itibarıyla 1 olacağı ve uluslararası net göçle nüfus artışı olacağı alternatifine göre hazırlanmıştır.

Bu ailelerin yaşanılan mekâna göre dağılımı ise %76.4 nispetinde hanede tek aile yaşamaktadır. Birden fazla ailenin birarada yaşadıkları hane oranı ise % 21.3'tür.

Genelde baba aile revidir (%88.3). Daha sonra aile reisi büyük baba (%8.2) ve diğerleri sıralanmaktadır.

Aile bireylerinin sayısı ise 4 ve daha fazla olanların oranı oldukça büyüktür. 4 kişinin altındaki ailelerin oranı %2.1, 4 (%2.6), 5 (%4.7), 6. (%8.6), 7 (%12.3), 8 (%18.9), 9 (%19.2), 10+ (%31.3)'ü bulmaktadır ki bu da doğurganlık olayının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

İkiden beşe kadar erkek çocuk sahibi olanların oranı oldukça yüksektir: 1 erkek çocuk (%5.4), 2 erkek çocuk (%15.3), 3 erkek çocuk (%23.4), 4 erkek çocuk (%29.3), 5 erkek çocuk (%20.1), 6 ve üzeri erkek çocuk sahibi olanların oranı %1'in altındadır. Aynı şekilde ikiden beşe kadar kız çocuk sahibi olma oranı da yüksektir: 1 kız çocuğu (%9.2), 2 kız çocuğu (% 27.7), 3 kız çocuğu

(%24), 4 kız çocuğu (%17.1), 5 kız çocuğu (%10.3)tür. 6 ve üzeri kız evlat sahibi olanların oranı da erkekler gibi oldukça düşüktür.

Daha az çocuk sahibi olma eğilimi gösterenlerin oranı % 18.9'da kalırken, gene bu kadar çocuk yapacakların oranı % 51, bilmiyorum diyenlerin oranı % 24.3'tür. Daha az çocuk sahibi olmanın gereği olarak da geçim sıkıntısı (%59.7), hayat şartları (%25.8), daha iyi yetiştirmek (%7.3) gösterilmiştir. Bu da bölge insanının çok çocuk yapma eğilimini göstermektedir.

Göç edilen yerde çocuk sahibi olanların oranı da (1, %22.8, 2, %22.7, 3, %16.2) oldukça yüksektir. Hiç çocuk sahibi olmayanların oranı ancak %21.9 kadardır. Şehre göçle birlikte çocuk sayısının düşmesi dikkati çekmektedir.

2.2. Eğitim

Doğu Anadolu'da okullaşma oranları da diğer bölgelerimize göre nisbeten düşüklükler arz etmektedir.

Tablo: 2. Bölgeler İtibariyle Eğitim Göstergeleri

BÖLGELER	Okur-yazar oranı %	Üniversite bitirenler oranı %	OKULLAŞMA		
			ilkokul	ortaokul	lise
Ege	83.86	4.73	98.33	76.05	47.81
Marmara	88.16	5.66	98.76	85.60	60.43
Akdeniz	80.85	4.24	98.25	71.20	46.13
Karadeniz	78.45	3.29	96.22	63.69	42.21
İç Anadolu	84.49	5.65	97.15	74.43	50.11
G.Doğu	60.42	3.17	95.80	41.01	27.51
D. Anadolu	68.16	3.33	93.69	48.84	33.37
TÜRKİYE	80.46	4.72	97.10	68.65	46.52

Kaynak: Melen, 1998.

Bölgede ayrıca okur-yazar kadın oranı %54 civarındadır. Türkiye ortalaması kadın okuryazar nüfus oranı ise %71 civarındadır.

2.3. Sağlık ve Sosyal Güvenlik

Sağlık hizmetleri açısından da göstergeler özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinin geri kalmışlığını açıklamaya yetmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hekim başına düşen hasta sayısı 2300,

Doğu Anadolu'da ise 1800 kişidir (DPT, 1995). Türkiye ortalaması 920'dir (Melen, 1998). Yine DPT verilerine göre diş hekimi başına düşen nüfus miktarı Doğu Anadolu'da 19.167 kişi, Güneydoğu Anadolu'da 21 bin kişidir. Türkiye ortalaması 5200 kişidir. Kadınların %50 si evde sağlık personeli olmaksızın doğum yaparlarken, hastanede doğum yapan kadınların oranı %25'lerde kalmaktadır (Aydoğan, 1998, 265).

Bu bölgelerimizde SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı ve bağımsız sigortalar kanalıyla bir sosyal güvenlik kurumu çatısı altına giren aile sayısı son derece

azdır. Çoğunlukla, çiftçilik, hayvancılık, serbest işçilik yapan ailelerin bu iş kollarında Türkiye genelinde zaten yeterince açılım sağlanmayan sosyal güvencelerden mahrumdurlar. Türk Aile yapısı araştırmasına göre ülke genelinde kırsal kesimde ailelerin %46'sı herhangi bir sosyal güvenlik çatısı altında değildir. Bu oran Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da %64'e çıkmaktadır (Bilgili ve Aydoğan, 1996). Ancak "yeşil kart" ile sağlık güvence sisteminin en yaygın olduğu bölgelerimiz de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illerdir.

Tablo:3. Bölgeler İtibariyle Sağlık Göstergeleri (2000)

BÖLGELER	Hekim sayısı	Hekim başına nüfus	Diş hekimi sayısı	Diş hekimi başına nüfus	Eczacı Sayısı	Eczacı başına nüfus	Sağlık memuru sayısı	Sağlık memuru başına nüfus	Hemşire Sayısı	Hemşire başına nüfus	Ebe sayısı	Ebe başına nüfus
AKDENİZ	8,759	996	1,211	7,204	2,769	3,151	5,547	1,573	7,875	1,108	6,499	1,342
DOĞU ANADOLU	4,626	1,329	375	16,394	774	7,943	3,657	1,681	5,353	1,148	3,575	1,72
EGE	13,239	676	2,62	3,417	4,005	2,236	6,078	1,473	10,808	828	7,162	1,25
G.DOĞU ANADOLU	3,626	1,821	342	19,311	1,362	4,849	2,696	2,45	4	1,651	2,463	2,681
İÇ ANADOLU	19,993	581	3,317	3,505	4,58	2,538	10,937	1,063	14,74	789	7,246	1,604
KARADENİZ	7,371	1,145	909	9,284	2,118	3,985	7,396	1,141	9,861	856	6,088	1,386
MARMARA	28,529	608	6,248	2,777	7,908	2,194	7,98	2,174	16,768	1,035	8,477	2,047
K.Ö.Y. TOPLAMI	18,259	1,338	1,903	12,836	4,673	5,227	17,458	1,399	22,465	1,087	14,875	1,642
TÜRKİYE	86,143	788	15,022	4,516	23,516	2,885	44,291	1,532	69,405	978	41,51	1,634

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

2.4. İktisadi Hayat

Her iki bölgede de istihdam yoğunlukla tarım sektöründedir (toplam istihdamın %72'si). Ancak, tarım sektöründeki bu istihdam yoğunluğuna rağmen kırsal nüfus başına tarımsal üretim değeri ülke ortalamasının altındadır. Tarımsal verimlilik düşüktür. İstihdam içerisinde sanayi sektörü %3.9, ticaret sektörü %3.6, mali sektör %0.6'dır. Ücretli çalışan kadınların toplam istihdam

içerisindeki yeri %2.1 ile ülke içerisinde en alt sıradadır (DPT; 1996, 94).

Bölgedeki en büyük sorunlardan birisi işsizliktir. Bölgede hem gizli, hem açık bir işsizlik söz konusudur. İnsanların tarımda çalışıyor gözükmeleri gizli işsizliği artırmaktadır. Bir kişinin yapacağı üretimi iki kişinin yapmasıyla bir üretim artışı yaşanmıyorsa gizli işsizlik söz konusu olur. Daha sonra inceleyeceğimiz göç olgusunun temelinde de önemli ölçüde işsizlik yatmaktadır.

Tablo:4. Bölgeler İtibariyle GSYİH (Cari fiyatlarla milyon TL.)

GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA
1987 Yılı Fiyatlarıyla Milyon TL

BÖLGELER	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
AKDENİZ	10.342.630	10.032.041	10.666.801	11.685.236	11.176.264	11.962.245	12.516.654	13.645.567	13.963.704	13.423.721	13.931.730	13.234.852
DOĞU ANADOLU	3.322.029	3.229.687	3.374.391	3.499.538	3.480.575	3.414.301	3.502.968	3.695.227	3.798.435	3.727.609	3.889.589	3.842.162
EGE	13.771.052	13.674.372	14.631.134	15.985.882	15.743.186	16.792.098	17.936.284	18.868.124	19.448.428	18.310.321	19.904.085	18.350.598
G.DOĞU ANADOLU	4.513.963	4.827.953	5.001.911	5.353.236	4.934.308	5.123.286	5.443.406	5.992.076	6.161.055	5.750.224	6.068.009	6.076.451
İÇ ANADOLU	13.531.115	13.954.169	14.483.802	15.487.764	14.850.570	15.676.757	16.417.096	17.283.747	18.183.097	17.408.916	19.087.554	17.391.286
KARADENİZ	8.128.835	8.156.577	8.742.594	8.896.011	8.601.680	8.952.445	9.774.244	10.184.398	10.685.810	10.292.563	10.790.650	10.075.314
MARMARA	29.968.840	30.478.035	32.500.111	35.682.706	32.534.143	35.966.673	39.154.509	42.962.071	43.873.080	41.732.529	45.117.496	40.914.675
KÖY. TOPLAMI	17.679.750	18.071.143	18.940.367	19.634.686	19.024.033	19.536.133	21.139.436	22.746.534	23.494.980	22.676.878	23.377.746	22.573.987
TÜRKİYE	83.578.464	84.352.834	89.400.744	96.590.373	91.320.726	97.887.805	104.745.161	112.631.210	116.113.609	110.645.883	118.789.113	109.885.337

Kaynak: DİE

Bölgeler itibariyle kamu yatırım harcamalarına baktığımız zaman ise Karadeniz Bölgesi genel olarak en düşük payı almakta, Güneydoğu ve

Doğu Anadolu bölgeleri Akdeniz Bölgesi'nin bile önünde yer almaktadır (Melen, 1998, 113).

Tablo:5. Bölgeler İtibariyle Kamu Yatırım Harcamaları (Cari fiyatlarla milyon TL)*

BÖLGELER	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
AKDENİZ	2.709.027	5.119.884	7.119.469	20.176.214	47.409.044	76.845.015	101.633.010	311.906.049	431.264.000
DOĞU ANADOLU	3.922.532	4.678.694	13.054.346	23.501.525	51.007.939	69.439.052	113.301.931	165.641.901	211.256.000
EGE	5.625.543	6.146.535	10.427.423	23.738.287	57.677.934	107.779.203	166.689.567	254.211.530	344.136.000
G.DOĞU ANADOLU	2.482.017	3.562.334	8.804.269	20.653.409	42.169.927	68.416.770	87.024.137	172.801.989	217.309.000
İÇ ANADOLU	6.146.282	12.365.474	21.351.635	53.259.528	117.508.216	162.218.782	197.764.239	243.854.822	269.468.000
KARADENİZ	2.563.219	3.332.038	6.867.870	23.826.174	51.941.569	108.504.922	150.443.109	353.723.688	602.455.000
MARMARA	7.957.554	12.996.657	28.660.551	60.886.292	121.197.189	306.874.852	336.276.518	555.465.231	642.869.000
KÖY.TOPLAMI	10.251.073	12.989.568	31.522.969	81.989.779	169.255.161	301.050.935	417.774.128	898.408.814	1.347.447.000
MUHTELİF İLLER(2)	83.950.993	119.930.481	143.741.505	319.354.224	794.398.051	1.272.767.930	1.839.023.020	3.096.850.408	3.850.403.000
TÜRKİYE(MUH. HARİÇ)	31.406.174	48.201.616	96.285.563	226.041.429	488.911.818	900.078.596	1.153.132.511	2.057.605.210	2.718.757.000
TÜRKİYE(MUH. DAHİL)	115.357.167	168.132.097	240.027.068	545.395.653	1.283.309.869	2.172.846.526	2.992.155.531	5.154.455.618	6.569.160.000

Kaynak: DPT Verileri

*Mahalli idarelerin yatırımları ve fonlar dahil edilmemiştir. Proje bazında illere dağıtılmayan birden fazla ili kapsayan yatırım harcamaları muhtelif iller başlığı altında verilmiştir. (GAP'da bu kalemde yer almaktadır)

Tablo 5.'te de görüleceği üzere aslında kamu yatırımlarından Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri nüfuslarına orantılandığı zaman diğer bölgelere nazaran daha da fazla istifade etmektedirler. Bu noktada devletin bir ayrımcılık yaptığı veya gayret sarf etmediği gibi bir iddia pek fazla ciddiye alınamaz.

Banka mevduat hesapları istatistikleri itibariyle baktığımızda da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleriyle diğer bölgeler arasında ciddi farklılıklar

görülmektedir. Örneğin, Bankalar Birliği verilerine göre, 2006 itibariyle kişi başına mevduat İstanbul'da 11.141 YTL, Ankara'da 11.117 YTL, İzmir'de 3970 YTL, Ağrı'da 270 YTL, Bitlis'te 270 YTL, Muş'ta 267 YTL'dir. Türkiye ortalaması ise 3924 YTL'dir. Bu orantısızlık, bölgede tasarruf eğilimin düşük olmasını göstermekten ziyade üretimin azlığını göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo:6. Bölgeler İtibariyle Toplam Banka Mevduatı (2000)

BÖLGELER	1995	1996	1997	1998	1999	2000	KİŞİ BAŞINA (MİLYON TL.)
	TOPLAM (MİLYAR TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	
AKDENİZ	175.599	368.528	725.715	1.371.733	2.923.663	4.136.198	474,1
DOĞU ANADOLU	44.789	91.153	179.978	339.895	660.530	819.282	133,3
EGE	312.567	667.359	1.262.878	2.356.131	4.782.667	6.331.139	707,1
G.DOĞU ANADOLU	38.246	78.327	150.322	299.107	645.057	762.759	115,5
İÇ ANADOLU	598.380	1.399.711	2.691.878	5.127.317	9.987.849	15.637.138	1.345,1
KARADENİZ	149.110	294.084	586.654	1.069.458	2.162.946	2.698.533	319,8
MARMARA	1.142.500	2.822.508	5.910.632	11.228.555	23.157.737	33.263.576	1.917,1
K.Ö.Y. TOPLAMI	276.264	546.419	1.075.215	1.960.169	3.853.745	4.782.930	195,8
TÜRKİYE	2.461.192	5.721.670	11.508.057	21.792.195	44.320.449	63.648.625	938

Kaynak: Bankalar Birliği verileri

Tablo:7. Bölgeler İtibariyle Toplam Banka Kredileri (2000) - Kaynak: Bankalar Birliği verileri

BÖLGELER	1995	1996	1997	1998	1999	2000	KİŞİ BAŞINA (MİLYON TL.)
	TOPLAM (MİLYAR TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	TOPLAM (MİLYAR TL.)	
AKDENİZ	140.738	219.063	478.190	808.703	1.306.482	2.069.247	237,2
DOĞU ANADOLU	15.394	34.960	76.670	148.242	231.970	456.423	74,2
EGE	191.676	393.618	875.486	1.434.980	1.851.258	2.994.114	334,4
G.DOĞU ANADOLU	20.800	47.019	126.284	246.111	335.005	536.331	81,2
İÇ ANADOLU	415.944	1.010.640	2.294.559	2.667.072	4.889.963	6.359.658	547,1
KARADENİZ	87.453	123.117	279.448	614.182	1.152.379	2.163.145	256,3
MARMARA	126.170	270.920	573.417	1.136.187	1.628.523	2.779.152	585
K.Ö.Y. TOPLAMI	128.453	224.962	495.066	1.018.628	1.766.770	3.297.548	135,0
TÜRKİYE	1.558.128	3.429.777	7.847.769	12.259.649	18.850.410	29.875.467	440,3

Sanayi bölgeleri sıralamasında Doğu Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ve Karadeniz Bölgesi en altta yer almaktadır.

İçme suyu sorununun en fazla olduğu bölgeler de yine bu iki bölgemizdir. Yeterli içme suyuna sahip yerleşim yeri oranı Güneydoğu'da %63.1, Doğu Anadolu'da %71'dir. Bu oranlar Marmara Bölgesinde %86, Ege'de %77'dir (Melen, 1998, 129).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun gelişmişlik bakımından en iyi olduğu alanlardan birisi telefon, diğeri ise elektrifikasyondur. Doğu Anadolu'da Köylerin %99.4'ü, Güneydoğu'da ise %97.3'ü telefonludur (1993 verileri). Keza, Doğu Anadolu'da köylerin %99.8'i, Güneydoğu'da ise %99.9'u elektrifikasyona sahiptir (1993 yılı verileri) (DPT, 1995).

2.5. Kültürel Yapı

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun 'Göç Araştırması'nda Bölge'de yaşayan deneklerden, 'Anadiliniz nedir?' sorusuna Kırmançi diyenlerin oranı %64.4, Zazaca diyenlerin oranı %18.4, Türkçe oranı %7.8, Arapça %5.7, Dersimce %3.3'tür (Avşar, Çay, Aksoy, 1999).

Evde en çok konuşulan dil hususunda ise %52.9 Kırmançi, %33.2 Türkçe, %10.3 Zazaca, %2.3 Arapça olmak üzere bir sıralama görülmektedir.

Deneklerin %48.6'sı ailelerinde hiç Türkçe bilmeyen bulunmadığını vurgularken, ailedeki Türkçe bilmeyenlerin büyük çoğunluğunu kadınlar ve yaşlılar oluşturmaktadır.

Etnik köken olarak kendilerini Kürt olarak niteleyenlerin oranı %40.4, kendilerine Kırmançi diyenler %22.5, Zaza diyenler %7.8, Arap diyenler %3 oranındadır. Kendisini Türk olarak hissedenlerin oranı %19 olup, Azeri olarak nitelendirilenlerle (%0.6) oran %20'ye yaklaşmaktadır.

'Kürt kimdir?' sorusuna deneklerin %44.6'sı bir millettir şeklinde cevap verirken, %39.8'i bir boy adı olduğunu

ancak menşeyini bilmediklerini belirtmişlerdir. Soruya % 4.0 oranında cevap verilmezken, deneklerin %1.1'i İran menşeli, %10.5'i ise Türk menşeli olduğuna inandıklarını vurgulamışlardır.

Ana dil ve etnik köken konusunda alınan cevaplar bölgede yaratılmak istenen "*Kürt Kimliği*" konusuna enteresan bir boyut getirmektedir. Etnik kimliğin belirlenmesinde ana dil, grubun kendini ne şekilde hissettiği hususu, yaşanan coğrafya hatta din ve buna bağlı mezhep ve tarikatlar da zaman zaman bir ölçü olarak ele alınmaktadır*.

*Devlet İstatistik Enstitüsü, ilki 1927 yılında olmak üzere ve 1935 yılından itibaren her beş yılda bir yapılan nüfus sayımlarında 1985 yılına kadar "ana dil" ve "ikinci dil" bilgilerini derlemiştir. 1990 yılı nüfus sayımından itibaren sorulmayan "ana dil" sorusuyla ilgili açıklanan en son veriler 1965 yılına aittir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nden Toros ve arkadaşları 1992 yılında konunun "hassasiyet" kazanması üzerine bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada, 1935 ve 1965 yıllarına ait verileri kullanarak, çalışmanın yapıldığı yıl olan 1992 yılına bir projeksiyon gerçekleştirilmiştir. Bu makalede de, konuyla ilgili tek yazılı eser olan anılan kaynağa dayalı olarak 2000 ve 2025 yılı projeksiyonları yapılmıştır. "Ana dili Türkçe olan nüfusun toplam nüfus içindeki payı, 1935 yılında %89.1, 1965 yılında %90.1 ve 1992 yılında %91.9'dur. Görüldüğü gibi, 1935-1992 döneminde ana dili Türkçe olan nüfus yaklaşık %3 artmıştır. Bu artış, ana dili Türkçe olan nüfusun artış hızının (%2.37), özellikle kendisinden sonra en çok konuşulan ana dil olan Kürtçeyi konuşan nüfusun artış hızından (% 1.57) oldukça yüksek olmasının bir sonucu olarak görülebilir. Artışlardaki bu fark o zamanın mortalite (ölümlülük) farklılıklarının bir sonucu olabilir." Arapçayı ana dil olarak konuşanların oranındaki yüksek artışın nedeni ise, bu dilin en yoğun konuşulduğu il olan Hatay'ın 1939 yılında anavatanına katılmasıdır. "Bunların dışındaki dilleri konuşan nüfusun sayısal ve oran- % sal azalışı, bu grupların ana dilleri yerine Türkçeyi ana dil olarak belirtmiş olmaları ile açıklanabilir. Özellikle diğer Kafkas dilleri grubunda yer alan Abazaca, Çerkezce, Gürcüce, Lazca, Doğu Avrupa dilleri grubunda yer alan Arnavutça, Boşnakça, Pomakça ve Acemce gibi dilleri konuşan vatandaşlarımızın, yurtdışına önemli bir göç vermedikleri düşünülürse, Türkçeyi ana dil olarak benimsemiş oldukları söylenebilir." Aynı çalışmanın dikkati çeken bir başka bulgusu ise, ana dili Kürtçe olan vatandaşlarımızın 1935-1965 dönemindeki artış hızının Doğu ve Güneydoğu Anadolu dışındaki

Bu anket çalışmasının ortaya koyduğu en önemli husus, ana dilinin Arapça, Zazaca,

bölgede daha yüksek olduğudur. Bu durum mortalité farklılıklarıyla ilgili olarak söylenenleri haklı çıkardığı gibi, iç göçle ilgili olarak da ipuçları vermektedir. Anılan çalışma etnik grupların nüfusunun tespit edilmesinden çok, etnik grupların konuştuğu dillen ana dil olarak konuşan nüfusu yansıtmaktadır. Yeri gelmişken belirtilmesi gereken önemli bir gerçek ise ana dilinin benlik algısının önemli bir unsuru olduğu gerçeğidir. Etnik grupların evlilik gibi nedenlerle flulaştığı durumları da göz önüne alan çalışma ikinci dil olarak Kürtçeyi belirtenleri de hesaplara dahil etmiştir. "Kürt kökenli nüfusun doğurganlık düzeyinin oldukça yüksek olduğu bilinmektedir. Bu yörelerde mortalitenin de yüksek olduğu bilinmekle birlikte, yıllık nüfus artış hızı olarak % 1.57 sayısı gerçekçi görünmemektedir. Bu nedenle, 1965 yılında Kürt kökenli nüfusun en yoğun bulunduğu Siirt ilinin 1935-1965 dönemindeki yıllık artış hızı (%1.91) kullanılırsa 1992 yılı için ikinci dili Kürtçe olan nüfus da dahil, toplam olarak yaklaşık altı buçuk milyon Kürt nüfusa erişilmektedir. Olası en üst sınırı bulmak için yıllık %3.33'lük bir artış-varsayılabılır. Bu durumda, gerek ana dil gerekse ikinci dil olarak Kürtçe konuşan vatandaşlarımızın toplamı 7.224.402 olmaktadır.." Bu rakama 1992 yılı için hesaplanan "Kirmanca, Kırdışça, diğer, bilinmeyen" kategorisindeki 1965 nüfus sayımının 11. dil grubu da eklenerek maksimum 7.275.571 sayısına ulaştırılmıştır. Daha sonra artış hızının hiç düşmeden devam ettiğini varsayarak -ki artış hızının düşmeden 2000 yılına kadar gelebilmesi ve böylece 2025 yılına kadar devam edebilmesi her türlü demografik dönüşüm teorisine aykırı ve imkansızdır - 2000 ve 2025 yıllarına projeksiyonlar gerçekleştirilmiştir. 2000 yılında bu sayı en az 7.756.376 en çok 9.531.140 olarak hesaplanmıştır. Bu sayılar oransal olarak %11.8 ile % 14.5 değer aralığına, Türk kökenli vatandaşlarımızda ise oransal olarak %83.6 ile %86.5 değer aralığına karşı gelmektedir. 2025 yılı için Kürtçe konuşan vatandaşlarımızın sayısı en az 12.182.322, en çok 19.388.766 olarak hesaplanmıştır. Bu sayılar oransal olarak %14.2 ile %22.6 aralığına karşı gelmektedir, Türk kökenli vatandaşlarımız ise oransal olarak %75.1 ile %83-3 aralığında bir değere sahip olacaktır. Kürtçe konuşan nüfusla ilgili olarak verilen rakamlar ve yapılan projeksiyonlar nüfus sayımlarında aynı ana dili grubuna alındığı için Zazaca konuşan nüfusu da kapsamaktadır. Bu konuda bkz: Avşar, Zakir; F.Solak, S.Tosun: *Türkler, Türklerin Demografisi(1950-2025)*, C.1, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, 2002. sf. 208-209. ve Toros, Aykut vd.; *Türkiye'nin Etnik Yapısının Anadil Sorularına Göre Analizi, Nüfusbilim Dergisi*, C:14, Ankara, 1992.

Kırmançı ve Dersimce olduğunu ifade eden önemli bir kesimin köken olarak kendilerini Türk kabul etmelerini ortaya çıkarmasıdır. Diğer yandan Kırmançı bölgede konuşulan bir diyalekt olmasına rağmen %22.5'lik bir kesim "Kırmançı" teriminin kendi kökenlerini de ifade ettiğini kabul etmiş görünmektedir.

Anadil ve etnik köken konusunda kendisini Kürt ve Kırmançı olarak kabul eden kesimde göç sebebiyle ilgili olarak devlet aleyhtarı (devlet baskısı, korucu baskısı) bir tutum benimsenmiştir. Ancak Zazalarda bu oran kendini Kürt kabul etmeyen (Türk, Arap, Azeri) unsurlara göre yüksek olmasına rağmen, kendisini Kürt kabul edenlere ve Kırmançılara göre oldukça düşüktür. Kendisini Kürt kabul edenlerde göç sebebi olarak örgüt baskısını dile getirme oranı çok düşükken Kırmançı ve Zazalarda bu oran Türklere yakındır. Kırmançılar temel göç sebebi olarak örgüt ve devlete aynı oranlarda yer vermişlerdir.(Avşar, Çay, Aksoy, 1999).

Türk toplumunda genel olarak düşük olan gazete okuma alışkanlığının bölgede yapılan araştırmalardan Türkiye ortalamasının da altında olduğunu görmekteyiz. Türkiye ortalamasında gazete okuduklarını söyleyenlerin oranı %23 iken bu oran bölge insanında %17'ye inmektedir. Yine Türkiye ortalamasında hiç gazete okumayanların oranı %33 iken, bölgede yapılan araştırmada %23 olarak çıkmaktadır. Aileler okuyacakları gazeteyi 'bol haber vermesine göre (%43), fiyatına göre (%22), siyasal görüşüne göre(%21) seçtiklerini belirtmektedirler. Genellikle sözlü kültür ve iletişimim hakim olduğu bölgede ekonomik tarafı da hesaba katılınca gazete okuma oranının düşük olacağı da zaten ortaya çıkmaktadır (Bilgili ve Aydoğan, 1996).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da televizyon izleme alışkanlığı oranları ülke genelindeki televizyon izleme alışkanlığı oranları ile örtüşmektedir. Türk Aile Yapısı Araştırmasına göre (DPT), ülke genelinde televizyon izlemeyen ailelerin oranı %10 civarında iken, bu oran Bilgili ve

Aydoğan'ın Van araştırmasında %6'dır. Televizyonda en çok hani programların izlendiği sorusuna hane halkı reisleri öncelikle haberleri (%17), sonra sinemayı(%16), dini programları(%15), spor programlarını(%14), halk müziği programlarını(%10) izlediklerini belirtmişlerdir. Aynı araştırmada hangi tür kitaplar okuyorsunuz sorusuna verilen cevapta da ailelerin %39'u dini ahlaki kitaplar okuduklarını, %13'ü de siyasal içerikli kitaplar okuduklarını söylemişlerdir (Bilgili ve Aydoğan, 1996). Gerek televizyonda dini programların yüksek izlenme oranı, gerekse kitap tercihinde dini ahlaki kitaplar bölge insanların dine bakışını, ilgisini ortaya koymaktadır. Yine haberlerin izlenme yüksekliği, siyasal içerikli kitap tercihleri de siyasal bilinç arayışlarının göstergesidir.

3. Tespitler

Bütün buraya kadar ele aldığımız konulardan hareketle sorunun adı, mahiyeti, sonuçları arasında veya ağırlaştırılan nedenler arasında görebileceğimiz terör, göç olayları, ağalık ve aşiret yapısı üzerinde duracağız.

İlk bölümde de tartışma konusu yapıldığı üzere sorunun adı kesinlikle etnikliğe dayalı bir kavramla izah edilemez. Keza, sorun salt dış güçlerin kışkırtmalarına veya 'terör'e yaslandırılarak da izah edilemez. Bizce, sorun, sayılan saiklardan kaynaklanan bölgelerarası dengesizliğin suiistimali ile büyümüş, işsizlik, çeşitli farklılıkların kaşınması, dış tahrikler ve desteklerle bir başka boyut kazanmış, terör ile birlikte umulan ve sanılanın aksine çözüm yolları önemli ölçüde zarar görmüştür. Ancak, sorun çözümsüz değildir. Hatta, sorunun çözümünün teröre endekslenmesi de yanlıştır. Bu nedenle de sorunun adını **Bölgelerarası dengesizlikle büyüyen Doğu Sorunu** olarak belirtmemiz daha yararlı olacaktır.

1983 yılından günümüze zaman zaman şiddetini artıran, zaman zaman şiddetini yitiren terör olaylarına ise bölgelerarası dengesizlikler kadar var olan aşiret ve ağalık

düzeninin yarattığı çağın gerisindeki sosyal yapı da neden olmaktadır. Ancak, terör olayının ulaştığı boyut göz önüne alındığında artık bu kalkışmanın salt bölgelerarası dengesizliği veya ağalık ve aşiret düzenini hedeflemediği de belli olmaktadır. Aynı bir devlet arzuları, bölgelerarası dengesizliği ortadan kaldırmak amacını taşıyan girişim ve yatırımların engellenmesi, okul yakılması, öğretmenlere yönelik suikastlar, mayınlar, sabotajlar, onbinleri bulan mağdur insanlar artık terörün kaynağında belki de haklılaştırıcı nedenler olarak kimi çevrelerce ortaya konulan bu tezleri de geçersiz kılmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ağalık ve aşiret düzeni varlığını korumaktadır. Aşiret bağı, çoğu zaman aileleri de aşarak toplumsal gruplaşmayı sağlayan bir bağ olmaktadır. Bu bağ kırsal kesimde daha güçlü iken şehirlerde daha gevşek bir yapı sergilemektedir. Siyasal, toplumsal, ekonomik sorunlar ortaya çıktığında ailelerden ziyade aşiretin ortak kararı doğrultusunda hareket edilmektedir.

Elinde çok miktarda toprak bulduran kimse ağa olarak tanımlanmaktadır. Ağa, elinde bulundurduğu geniş toprakları kendisi işleyebileceği gibi yarıcı/ortakçı şeklinde köylülerine vererek işletmektedir. Ağa, köylüyü çalıştırmasının karşılığını her zaman vermeyebilmektedir.

Kaçakçılık ve uyuşturucu bölge insanının geçim kaynakları arasında hala yerini korumaktadır. Özellikle terör örgütü PKK'nın dünya uyuşturucu pazarlarında söz sahibi olmasıyla birlikte 'uyuşturucu kaçakçılığı' ile ilgili suç oranlarında artmalar olmuştur.

Hem bölgeler arası dengesizliğin getirdiği sorunlardan kaynaklanan nedenlerden, hem terörden dolayı bölge kırsalından kent merkezlerine veya bölge dışı illere doğru göç yaşanmaktadır. 1965 yılında Bölge içi kent nüfusu %26 iken 1985 yılına gelindiğinde %42.3'e yükselmişti.

Batı ülkeleri Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta 'de-facto' ortaya çıkan yapılanmayı bir Kürt devleti olarak

görmektedirler ve bu yapılanmayı fazla dikkat çekmediği ve iddiasız olduğu için 'Erbil Cumhuriyeti' olarak da adlandırmaktadırlar (Cornell, 1998, 143). Yine Batı ülkelerinin bu oluşum çerçevesinde Kürtleri koruyup, ileriki yıllarda Türkiye'yi de razı olmaya zorlayacağı ortamı oluşturma gayretinde olduğu da gerçektir. Batı ülkeleri Türkiye'ye karşı bu dayatmayı her şeyden önce Kuzey Irak'taki Kürtlerin birlikteliğini sağlayamamış olmasından dolayı, sonrasında ise İran ve Suriye'nin de Türkiye ile birlikte bu oluşuma karşı olmasından ötürü geri bırakılmaktadır. Erik Cornell, Kürtlerin durumunun Batı ülkelerinde yanlış algılandığını oysa 'Kürtlerin durumunun Balkan ülkelerinden çok Arapların durumunu hatırlattığını, bu gün Türkiye'ye entegre olan Kürtlerin dışında Kürtlerin genellikle Araplarda olduğu gibi boylar ve aşiretlerden oluştuğunu, aralarındaki çatışmaların birbirlerini yok edici boyutlarda olduğunu, bu nedenle Kürtlerin her şeyden önce kendi kültürlerine saygı ve yaşadıkları ülkelerdeki diğer halklar ile eşit haklara sahip olma mücadelesi vermeleri gerektiğini' söylemektedir (Cornell, 1998, 146).

Körfez savaşı öncesi Türkiye'nin Bağdat ile anlaşarak sınır ötesinde sınırlı da olsa operasyonlar yapma imkânı vardı. Günümüzde Bölge üzerindeki kontrolün müttefik devletler (ABD ve onun güdümündeki Kuzey Irak Yönetimi) tarafına geçmesi merkezi otoritenin dışında kalan bölgede ne yazık ki PKK'nın varlığını daha etkin hale getirmiştir. Bölge üzerinde kontrol yerel güçler tarafından sağlanıyor gibi gözükse de ve Türkiye bu güçlere zaman zaman PKK'ya karşı tavır almaları şartıyla destek sağlasa da (önce Talabani ve Barzani'ye, bir ara bunlarla birlikte (55. Erbakan hükümeti döneminde) bir başka yerel lider olan Şeyh Osman'a destek verilmişti) bu güçlerin hiçbiri PKK'ya karşı nihai bir darbe vurma niyetinde olmamıştır. Bir kere Irak'lı Kürtler geçimlerini sağlamak ve dış dünya ile bağlantılarını sağlamak için Türkiye'ye bağımlıdırlar ama PKK ile de

bağları vardır. Bu liderlerin PKK'yı Türkiye ile ilişkilerinde bir koz olarak kullanmaları da işin ayrı bir boyutudur.

Sonuç ve Öneriler

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizle ilgili olarak günümüzde 4 olgudan *problem* olarak söz etmek mümkündür; bölgesel geri kalmışlık, işsizlik, göç ve terör.

Bölgeler arası dengesizlik noktasında, bütün dünyada olduğu gibi ülkelerin ekonomiye konu kaynaklarının en verimli şekilde kullanılmaklığından kaynaklanan ancak, diğer bölgeler kalkındıkça aradaki makas açılan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için geliştirilen GAP ve DAP projelerinin tam olarak hayatiyet bulmalarıyla birlikte başta işsizlik olmak üzere bir çok sorun kendiliğinden ortadan kalkacak, hatta, ileriki yıllarda bölge tüm ülkeden işgücü talep edecek bir cazibeye kavuşacaktır.

Göç olgusu medeniyet ile birlikte problem olarak ortaya çıkmıştır. Merkezi iktidarlar denetimi sağlayabilmek için yerleşik düzeni her zaman tercih etmişler, göçe ve göçerlere problem olarak bakmışlardır. Medenileşme kelime anlamı olarak şehirleşme anlamına gelmektedir. Uygarlığın gelişimi kentlerin gelişmesiyle özdeş olmuştur. Sanayileşmenin en önemli özelliklerinden biri şehirleşme ve kırsal kesimden şehirlere göçtür. Gerek Osmanlı'da gerek Türkiye Cumhuriyeti'nde göç olgusu problem olarak ele alınmıştır.

Özellikle planlı döneme geçildiğinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; hem göçün hem göçün neden olduğu problemlerin çözümünde, az gelişmiş bölgelerde yeni iş imkanları yaratmak için sanayi yatırımlarının bu bölgelere teşviki ile ilgili politikalar benimsenmiş ancak alınan önlemlerle bu amaca erişmek mümkün olmamıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; birinci plan hedefleri korunmuş ancak kentleşmeden ekonomiye ivme veren

bir güç olarak yararlanmak istenmiştir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; büyük kent merkezlerine göçü ve yığılmaları önleyecek, yeni iş yerleri yaratmak amacıyla organize sanayi bölgelerinin kurulması öngörülmüştür. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda artmakta olan bölgeler arası dengesizliği gidermek amacıyla, bir taraftan düzensiz kentleşmeyi önleyerek, merkezlerin gelişmesini kontrollü bir düzene kavuşturmak diğer taraftan da geri kalmış bölgelerde gelişmeyi başlatacak önlem ve politikalara yer verilmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; bölgesel dengesizliklerin çözülebilmesi amacıyla göç veren bölgelerde kamu yatırımlarının hizmet ve donatılarının artırılması yoluyla yeni iş olanaklarının sağlanması gibi tedbirler öngörülmüştür. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgeler arası ve bölgeler içi göçleri yönlendirerek kontrol etmek üzere, büyük kentlere yönelimin azaltılması, orta büyüklükteki kentlerin gelişmelerinin desteklenmesi hedeflenmektedir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri başta olmak üzere ülkenin görece olarak geri kalmış yöreleri için kaynakları ve gelişme potansiyelleri göz önünde bulundurularak bölgesel gelişme projeleri hazırlanacağı, keza bu bölgeler için Onarım Projesi hazırlanacağı, bu kapsamda istihdam sorununun çözümünde başta gelen konut ve hayvancılık sektörleri ile ilgili hızla gerçekleştirilebilir nitelikte projeler hazırlanarak uygulamaya konulacağı ifade edilmiştir. Bu Plan'da, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri başta olmak üzere, yerleşmelerin çok ve dağınık olduğu yörelerde yapılacak kamu yatırımlarında seçilecek bölgesel gelişme merkezlerine öncelik verileceği, bu merkezlerin çevrelerindeki daha alt kademe yerleşme merkezlerine de hizmet verecek şekilde sosyal, fiziki ve teknik altyapı yatırımları ile donatılarının sağlanacağı belirtilirken; bu amaçla, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri öncelikli olarak üzere kırsal alan yerleşim düzeninin planlanmasında, kırsal alan yerleşim gruplarına bir üst kademe hizmet sunacak köy grup merkezleri ve

merkez köylerin destekleneceği ilkesi benimsenmiştir. Sekizinci Beş yıllık Kalkınma Planı'nda ise, göçün metropoller yerine gelişme potansiyeli yüksek, hinterlandı ile ticari ve sosyal bağları güçlü, bölgede gelir ve istihdam yönünden çarpan etkisi yaratacak fonksiyonel bölge merkezlerine yönlendirileceği, bu merkezlerdeki altyapı yatırımlarına öncelik verileceği belirtilirken; yerel radyo ve televizyonların halkın eğitimine yönelik program üretmelerinin özendirilmesi. Kadın nüfusun bilgi ve becerilerinin artırılması gibi hususlar ve özellikle GAP Projesi'nin 2010 yılına kadar bitirilmesi hedeflenmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'ne yönelik olarak ise, bölgenin öncelikli sektörleri olan tarım ve hayvancılık başta olmak üzere tüm ekonomik ve sosyal sektörleri içine alan, plan olgusunun mekansal boyutunu öne çıkaran bölgenin gelişme potansiyellerinden daha fazla yararlanılmasına ağırlık veren, özel kesimin bölgede gelişimini öngören ve özel sektör için uygun yatırım ortamı oluşmasını amaçlayan Doğu Anadolu Projesi (DAP) Ana planı hazırlanacağı belirtilmiştir. Bu plan, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan 14 ili (Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van) ve bu bölge ile homojenlik gösteren Gümüşhane ve Bayburt illerini kapsamaktadır. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda daha önce planlarda zikredilen ve başlatılan GAP; DAP gibi projelerin ve planların uygulanmasına devam edileceği belirtilmekte, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden terör nedeniyle göç eden yurttaşlarımızdan geri dönmek isteyenler için ekonomik ve sosyal alt yapının sağlanması çalışmalarının sürdürüleceği belirtilmiştir.

Bölgede zaten var olan göç olgusuna 1984'ten itibaren bir terör boyutunun eklenmesiyle var olan göç ve göçün doğurduğu problemler artmıştır. Terör boyutu göç olgusunu nicelik ve nitelik olarak artırmıştır.

Terör ve göç birbirlerini etkilemekte ve zaman zaman içiçe geçmektedirler, ancak

ortada iki ayrı problem söz konusudur. Genelde bu konuların ayrımı iyi yapılmadan öneriler sunulmuş ve bu önerilerde temel ayrım iyi yapılamadığından boşlukta kalmışlardır. Göçü önlemek için getirilen öneriler genelde ekonomik boyutlu, terörle mücadeleye ilişkin öneriler ise psikolojik özellikler taşımaktadır.

a- Ekonomik Gelişmeye Yönelik Öneriler

1. Devletçe göçle ilgili temel tercihlerin belirlenmesi, göç konusunda bir politika oluşturulması gerekir. Göçün hangi ölçüde desteklenip, hangi ölçüde engelleneceğine karar verilerek; göç politikasına yönelik uygulamalar bu politika etrafında şekillendirilmelidir.

2. GAP çerçevesinde istihdamı artırmaya yönelik altyapı yatırımları bir an önce tamamlanmalıdır.

3. Bölgede yapılacak yatırımlara, akaryakıt ve elektrik enerjisi daha ucuza sağlanmalı ve istihdama yönelik vergi muafiyetleri getirilmelidir. Nakit veya fon kaynaklı krediye dayanan teşvik sistemi amaca uygun kullanımı sağlayacak bir yapıya kavuşturulmalıdır. Şimdiye kadar bu yöndeki teşviklerin suistimal edildiği hatta PKK terör örgütüne bu kaynaklardan para aktığı unutulmamalıdır.

4. Sınır ticaretinin geliştirilmesi ile ilgili gerekli tedbirler alınmalıdır. Bölge ekonomisi Batı Anadolu'dan ithalat üzerine kurulu olmaktan, kendi ürettiğini ülke bütününe ve yurt dışına satar hale getirilmelidir. Bu çerçevede KOBİ türü üretim örgütlenmelerinin artması teşvik edilmelidir.

5. İthalat ve ihracatın yapılabilmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır. Yöredeki bankalarda bu işlemler için gerekli uzman servisler kurulmalıdır. İthalat ve ihracat potansiyeli olan merkezlerde gümrükler kurulmalıdır.

6. Yıllık programlarda yer alan yatırımlara ait ödenekler bölgeye

zamanında ulaştırılmalıdır. Altyapı çalışmalarında doğa şartları dikkate alınmalı, her yıl yeniden yapım, onarım gibi nedenlerle kaynak ve zaman israfı ortadan kaldırılmalıdır.

7. Bölgede cazibe merkezi haline gelebilecek şehir merkezlerinin altyapı yatırımları tamamlanmalıdır.

8. Bölgede yarım kalmış yatırımlardan, verimli olanların tespit edilerek bir an önce tamamlanması, diğerlerinin de farklı amaçlara yönelik de olsa kullanımının sağlanarak devletin bölgedeki yatırımlarına sahip çıktığı gösterilmelidir.

9. Bölgedeki gelir dağılımının düzeltilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

10. Özellikle Ortadoğu ve Türk Cumhuriyetleri pazarına yönelik, taşıma maliyetlerine duyarlı mal üreten işletmelerin (hafif yapı elemanları, hayvancılığa dayalı mamulleri gibi) kurulmaları teşvik edilmelidir.

11. Tarım ve hayvancılık sektörlerinin bölgede güçlendirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalı ve sektörlerin gelişmesine dönük temel teşvikler getirilmelidir. 57. Hükümet Dönemi'nde açıklanan DAP hayata geçirilmelidir. Bu plan çerçevesinde yer alan Kars, Ardahan, Iğdır, Ağrı, Van, Muş, Van, Bitlis, Bingöl, Erzurum, Erzincan, Elazığ, Hakkari, Tunceli, Gümüşhane ve Başburt vb. yöreler hayvancılık için çok elverişli sahalara sahiptir. Başlıca gelir hayvanlarının yetiştirilmesinde bu kuşak modern teknik ve bakımla adı geçen illerin kalkınmasında önemli rol oynayabilir. Sürekli göç veren bu illerden göç durdurulabileceği gibi, göç tersine de çevrilebilir. Bir zamanlar Nebraska Üniversitesi'nin Sığırcılık Kuşağı ile, Iowa Üniversitesi'nin Mısır kuşağı ile yöre kalkınmasında etkin rol oynadığı bilinmektedir. Yine bu çerçevede anılan kuşaklarda yer alan yörelerde ara eleman yetiştirmek üzere orta dereceli ve yüksekokullar kurulabilir.

12. Halıcılık, ipek böcekçiliği, kümes hayvancılığı, el sanatları, arıcılık, ağaç işçiliği, oymacılık gibi özel kırsal kalkınma ve gelişme projeleri bölgelerin özelliklerine göre seçilerek uygulamaya konulmalıdır.

13. Bölgenin turizm envanteri çıkartılarak, zengin tarihi ve kültürel miras korunmalı, tanıtım ve uygulama açısından gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

14. Bölgenin yeraltı ve yerüstü madencilik zenginlikleri için yine özel programlar geliştirilebilir. Orta Doğu'nun zengin petrol damarlarının yayılma kuşağı içerisinde bulunan Batman, Garzan, Diyarbakır yöresi, zengin bakır ve diğer değerli madenlere sahip Elazığ, Murgul yöresi, kömür yataklarına sahip Şırnak için özel araştırma, geliştirme, işletme programları uygulamak yararlı olacaktır.

15. Uzakdoğu ülkelerinin kalkınma modellerinde olduğu gibi köylerin üretimin parçaları haline getirilmeleri için gerekli yapılanmaya gidilmelidir. Uzakdoğu ülkelerinin kalkınma modellerinde üretilecek mamullerin birçok aksamı evlerde kurulan küçük tezgahlara, köylülere sipariş edilmektedir.

b- Terörle Mücadele ile İlgili Öneriler

1. Bölgenin Kuzey Irak'taki gelişmelerden ayrı tutulması mümkün değildir. Devletin Kuzey Irak politikası Güneydoğu'daki terör politikasıyla uyumlu olmalıdır.

2. Olağanüstü hal türünden uygulamalar yarar getirmemiştir. Bir daha uygulanmasında da yarar olmayacaktır. Olağanüstü hal uygulaması fiili olarak vatandaşın çok küçük bir kesimini ilgilendirirken, psikolojik olarak bölge halkının tamamını etkilemekte ve uluslararası platformlarda olumsuz propagandaya yol açmaktadır. Ülkenin diğer bölgelerinde yaşayan insanların bölgeye bakışını, ticari ilişkilerini, kamu görevlilerinin bölgeye gelişini, bölgeye yapılacak seyahatleri olumsuz etkilemekte, maddi gerçekliklerin ötesinde olumsuz değerlendirmelere sebep olmaktadır. Öte

yandan Irak'ın Kuzeyi'nde ABD işgali ile birlikte oluşan fiili durum, bölücü terör örgütü PKK'nın ağırlıklı olarak bu bölgede kamplar oluşturmasına ve Türkiye'yle sızmasına imkan sağlamıştır, bu nedenle bölgede zaman zaman sınır ötesi kara hareketleri, sürekli hava hareketleri yapılsa da sonuç alınması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, mutlaka Kuzey Irak sınırları içinde bir güvenlik kuşağı veya tampon bölge oluşturulmasında yarar olacaktır. TSK'nın terörle mücadele kapsamında faaliyeti böylelikle ülke sınırlarının güvenliğini sağlamak ve içeriye terörist örgütün insan, silah, mühimmat veya diğer lojistik ihtiyaçlarını sokması, uyuşturucu ve kara para trafiğini idare etmesi gibi konularda, keza içerden de dışarıya benzer şekilde faaliyetlerde bulunması ve özellikle vurkaç taktiğine dayalı eylemleri minimize olacaktır.

3. Sınır güvenliği haricinde güvenlikle ilgili olanlar da dahil bütün idari yetkiler sivil idarenin elinde toplanmalıdır. Vatandaş hiçbir konuda askerle muhatap olmamalıdır.

4. Bölücülükle ilgili olarak en küçük bir taviz verilmemesi doğru ve yerinde bir politikadır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti düşünce veya tartışmalarla bölünecek kadar zayıf bir devlet değildir. Bölge ile ilgili problemlerin tartışılmasının engellenmemesi, aksine iyi niyetli çabaların teşvik edilmesi gereklidir. Bölgede olan sorunlar açıkça dile getirilmediği ölçüde gerçeklerin saptırılmasına ve devletin yıpratılmasına devam edilebilecektir.

5. Gerek Güneydoğu'da gerek ülkenin diğer kesimlerinde insanların psikolojik olarak devletin bölgede güvenliği tam olarak sağlandığına inandırılması gerekmektedir.

6. Devletin güvenlik ve istihbarat kuruluşlarının çağdaş terörizmle, dış ülkelerdeki şiddet hareketleri ve mücadele metodları hakkında sağlam bilgilere sahip, uzman elemanlar ve modern teknolojik imkânlar ile donatılmış olmaları şarttır.

7. Güvenlik ve istihbarat kuruluşlarımızın günün şart ve ihtiyaçlarına göre yeniden organize edilerek güçlendirilmesi ve

mükemmel bir işbirliği teşkilâtının kurulması gerekmektedir.

8. Terörle mücadele için alınan önlemler ve yapılan faaliyetler konusunda TBMM'ne düzenli ve sağlıklı bilgi verilmelidir. Bu durum Meclis'ten ve kamuoyundan yeterli desteği almak konusunda üstünlük sağlayacaktır.

9. Adalet mekanizmasının düzenli ve süratli hareket etmesi sağlanmalı ve yargıdaki gecikmelerin önlenmesi ile ilgili tedbirler alınmalıdır. Terör suçlarının affına yönelik bir yasanın veya bu manayı taşıy bir çalışmanın ülke milli birlik ve bütünlüğü açısından yararı olmaz.

10. Köy ve mezra gibi küçük ve dağınık yerleşim birimlerinde halkın güvenlik güçlerine güvenini artıracak önlemler alınmalıdır. Teröre muhatap bölge halkı genelde **“Devletin şefkati var, eşkıyanın yok”** anlayışıyla teröristi ihbar etmekten çekinmekte ve korkusundan yataklık ve yardım bile yapmaktadır. Bunun önlenmesi için terörist taktiklerini iyi bilen özel güvenlik güçlerinin bölgede istihdamına ihtiyaç vardır. Özel güvenlik güçleri olayın çıkmasından itibaren değil, çıkmadan duruma el koyabilecek bir yapıya kavuşturulmalıdır.

11. Sınırlardaki karakolların güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu sınırlardaki karakolların bir diğer özelliği de sınır ötesinden yapılabilecek bir saldırıya yapıldığı yerden karşılık verebilmesi olmalıdır. Bu sınır karakolları aynı zamanda silah ve uyuşturucu kaçakçılığı konusunda da önleyici bir engel teşkil etmelidir.

12. Anarşi ve terörün uygun ortam bulabileceği alan eğitim ve öğretim faaliyetinin yapılmadığı yerdir. Öyleyse ne pahasına olursa olsun, okullar açık tutulmalı, öğretilenler bırakılmamalıdır. Bunun için hiçbir maddî ve manevî teşvikten kaçınılmamalıdır. Doğu'da görev yapan öğretmenle İzmir'de görev yapan öğretmen bir tutulmamalı, mevcut özendirici şartlar yeniden gözden geçirilmelidir.

13. Ağalık, Şeyhlik, Seyitlik gibi yapılanmaların sona ereceği sürece katkıda bulunacak önlemlerin alınması gerekmektedir. Bölge insanı devletin herkesle aynı şartlara sahip bir vatandaşı olduğuna inandırılmalıdır.

14. Televizyon yayınları halkın ilgisini çekebilecek bir şekilde kavuşturularak en ücra köşeye kadar ulaştırılabilir. Yerel dillerde yayın konusu ne yazık ki aceleye getirilmiş bir konudur. Birlik ve bütünlüğe hizmet etmek yerine ayrımcılığı körükleyecek bir rol ve fonksiyon kazanabilir. “Bölgede henüz Türkçe bilmeyen insanlar, kadınlar var” biçiminde yaygın bir söylem, ne yazık ki, Cumhuriyetin bir büyük eksiğine işaret etmektedir. Üniter bir devlette, resmi dili Türkçe olan bir ülkede, devletin tüm vatandaşlarına dilini öğretmemiş olması elbette ki, son derece vahim bir durumdur. Bu demektir ki, devlet vatandaşlarının bir kısmına dil bilmeyi gerektiren hizmetlerden pek çoğunu yıllardan beri sunamamış ve halen de sunamamaktadır. Bu nakısayı gidermenin yolu ise yerel dillerle yayın ve eğitim değildir. Kamu hizmetlerini verdiğimiz resmi dili öğretmektir. Resmi dil öğretilmediği sürece bölge insanına götürülecek her hizmette eksiklikler olacaktır. Dolayısıyla, kitle iletişim araçlarının bu anlamda daha etkin kullanılması esas olmalıdır.

15. Bölgedeki eski ve yeni bütün üniversitelerin öncelikle bina, teknik alet, edevat, ekipman, akademik ve idari personel sıkıntılarını giderilmeli; bölgenin sosyal ve ekonomik yapısına aktif katılımını sağlayacak tedbirler alınmalıdır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun her ilinde yeni üniversiteler açılması, bölgedeki üniversite mezunu sayısını arttıracaktır. Ancak, bu üniversitelerin büyük bir bölümü, üniversite gençliğini cezbetme şartlarını haiz olmadığı için bu üniversitelere gelecek gençler daha çok o il veya yakın çevresindeki illerden olacaktır. Bu durumda gençlerin kendi kentleri dışında başka bir kent görmeden üniversiteyi bitirmeleri, dolayısıyla üniversiter ortamdaki beklenen sosyalleşmeyi,

farklı kültürel iklimleri tanıyıp kaynaşmayı sağlayamamaları gibi bir sonuca yol açabilecektir. Keza, öğretim üyesi yetersizliği vb nedenlerle, yeterli düzeyde eğitim alamayacak olan gençler, önceki ve özellikle büyük şehirlerdeki üniversitelerin mezunları karşısında yeterli rekabet şansı bulamayabilecektir.

16. Bölgede eğitim kurumları meslek edindirmeye yönelik olarak kurulmalı, halkın eğitim konusundaki bakış açısı, eğitimin pratik faydalarına dikkat çekilerek, olumlu hale getirilmelidir.

17. Bölgede görev yapacak her türlü kamu görevlisi nitelikli elemanlardan seçilmelidir. Bölge, memurların sürgün yeri olmaktan çıkarılmalı, her meslekte kamu görevlilerinin ilerleyebilmelerinin şartı olarak ‘Doğu hizmeti’ zorunluluğu getirilmelidir. Üstelik bu aşama memuriyetin ilk yıllarına özgü olmamalı, yani Bölge, bir yerde memurun deneyimsizken görev yaptığı alan olmamalı, memuriyette her kademede bu ilke getirilmelidir.

18. Koruculuk sistemi üzerinde bir araştırma yapılarak bu sistemin aksayan yönleri tespit edilmeli, sistemin olumsuzluklarını ortadan kaldırarak amaca hizmet eder hale gelmesi sağlanmalıdır. Hatta, tedrici olarak tümüyle ortadan kaldırılmalıdır. Korucu ailelerin mağdur olmaması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

19. Terör örgütünün finansal desteğini yok edebilmek için uyuşturucu ve kara para ile mücadele artırılmalıdır.

20. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerini sosyo-antropolojik yöntemlerle incelemek suretiyle toplum yapısı, kabile-şiret gibi millet altı kuruluşların varlık alanları, rol ve yönelim biçimleri tarihsel perspektif de göz önüne alınarak incelenmelidir. Özellikle, arşiv belgeleri ayrıntılarıyla ortaya konulup yeni yorumları gündeme getirilerek bölgenin dil, kültür, soy, etnik kimlikleri aydınlığa kavuşturulmalıdır. Ayrıca millet altı bu kuruluşların ‘millet’ olgusu etrafında bütünleşmeleri için sosyo-ekonomik ve kültürel yaklaşımlar belirlenmelidir.

c- Terör Nedeniyle Göçle İlgili Öneriler

1. Göçmek zorunda kalan vatandaşlara devlet gerekli yardımı sağlamalıdır. Göçe maruz kalan belediyelere altyapı tesislerini gerçekleştirmeleri için gerekli maddi yardımlar yapılmalı; göç edilen yerlerdeki gettolaşmalar ortadan kaldırılarak, göç edenlerin göç ettikleri yerde yaşayan yerli unsurlarla bir önce kaynaşmalarının yolu açılmalıdır. Aksi takdirde, gettolar “ötekileşmeyi ve ötekileştirmeyi” besleyip, pekiştiren bir rol oynayacaktır..

2. İnsanların geri dönme eğilimleri özellikle 50 yaş ve altındakilerde düşüktür. Bu nedenle göçün geçici olduğunu düşünmeden bu insanların ekonomik ve sosyal problemleri konusunda araştırmalar yapılarak doğabilecek problemlere çözüm yolları aranmalıdır.

3. Genel olarak çok çocuk sahibi olan aileler eğitim sorunuyla karşı karşıya kalacaklardır. Kırsal kesimde üretime katılan bu çocukların sadece tüketici hale gelmesi bile yeterince zor bir durumken, ilaveten eğitim masraflarının ortaya çıkması aileleri zorlayacaktır. Gerekirse Sosyal ve Dayanışmayı Teşvik fonu kaynakları ile eğitim masrafları karşılanmalıdır.

4. Bazı yerleşim bölgelerinde terör örgütünün “kurtarılmış mahalleler” mantığı ile oluşturduğu oluşan örgütlü yapının, arsa teminleri ile çözülmesi ve dağıtılması mensubiyet bilincini zayıflatacak ve toplumsal uyum sorunları azalacaktır.

5. Göç eden insanların önemli bir kısmı marjinal işler yaparak geçimlerini sağlama yoluna gitmektedirler. Yeni geçim kaynakları temin edilene kadar, kurulmaya çalışılan düzeni bozucu engellemeler yapılmamalıdır.

6. Köylerine dönüş yapmak isteyen insanlar engellenmemeli hatta teşvik edilmelidir.

7. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde pek çok kamu kurumunun iş makineleri parkı bulunmaktadır ve bunlar çoğunlukla atıl vaziyette beklemektedir. Bu araçların tahsisi ihtiyaçlar ve hizmetler göz önüne alınarak yeniden yapılmalıdır.

8. Köylerine geri dönmek isteyenlerin dönüşleri biran önce gerçekleştirilmelidir. Göç eden insanların şehirlerde dayanma gücü çok fazla değildir. Bu insanlar geri dönmediği takdirde bölge şehirlerinden batıya doğru ikinci bir göç dalgası başlatabileceklerdir. Bu durum da zaten çözülmesi zor olan problemleri büsbütün içinden çıkılmaz hale getirecektir.

9. Bölgeden göç alan batı illerinin yerli halkında göç eden bu insanlara karşı oluşan olumsuz düşüncelerin etkisini azaltacak çalışmalar yapılmalıdır.

Bugün toplumumuzda kamuoyu yaratılarak, ilgi odağı haline getirilmek istenen etnik kökene, mezheplere, dinsel yaşama ve tarihi sorgulamaya ilişkin toplumsal farklılıkların öne çıkarılmaya çalışılması millî birlik ve bütünlük duygusunu zedelemektedir. Çözüm getirilemeyen tartışmalarla milletimiz ümitsizliğe ve karamsarlığa düşmeye, çareyi uç noktalarda aramaya, marjinal yaklaşımlara yönelmeye zorlanmaktadır.

Sözde demokratiklik adına *antimilitarist* yaklaşımlarla, millî birlik ve beraberlik, ülke bütünlüğü riske sokulmakta ve pazarlık konusu yapılmaktadır.

Oysa, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuranlar, bugünkü insanlarımızın babaları ve dedeleridir. Bugün toplumsal farklılıkların tamamı, belki de fazlasıyla o zaman da vardı. Birincisi Türkiye Büyük Millet Meclisi bunun açık bir örneğidir. Her kesimden, her guruptan, her görüşten insanın yer aldığı bu meclis, toplumsal farklılıkların değil; millî birlik ve beraberliği, ülkenin bütünlüğü fikrini öne çıkararak sorunların üstesinden gelmiş ve bugünkünden belki yüzlerce defa daha kötü şartlarda büyük bir Kurtuluş Savaşı'nı kazanmıştır. Tarihle hesaplaşırken ve geçmişi sorgularken bu güzel örnekleri göz ardı edip, toplumsal kamplaşmalara yol açacak farklılıkları öne çıkarmanın birlik ve beraberliğe katkısı olamaz. Bu ülke tek başına hiç kimseye ait değildir. Güçlü, huzurlu ve müreffeh bir

Türkiye bu ülkede yaşayan herkesin faydasıdır.

Kaynakça

- Akbulut, İ. (1993). *Gerekçeli Terörle Mücadele Kanunu ve Açıklaması*. İstanbul: Kazancı Yayımları.
- Aksoy, M. (1996). *Kültür Sosyolojisi Açısından Doğu Anadolu*. İstanbul: Yayınevi yok.
- Akyol, T. (14 Ocak 1999). *Nüfus Nereye? Milliyet Gazetesi*.
- Arvasi, S. A. (1998). *Doğu Anadolu Gerçeği*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayımları.
- Avşar B. Z., Çay, A. ve Aksoy, M. (1999). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden Terör Nedeniyle Göçeden Ailelerin Sorunları Araştırması* (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu için yapılmıştır, Ankara 1997). Ankara: AAK Yayımları.
- Avşar, B. Z., Solak, F. ve Tosun, S. (2002). *Türkler, Türklerin Demografisi (1950-2025)*, C.1, Ankara: Yeni Türkiye Yayımları.
- Avşar, B. Z. ve Aksoy, M. (2003). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Terörün neden ve sonuçları. 21.yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği*, C.3., Ankara: ASAM Yayımları.
- Aydoğan, F. (1998). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapının Aileye Etkileri. Yüzyılların Kavşağında Doğu Anadolu*. Van: Van Valiliği ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayımları.
- Behar, C. ve diğerleri. (1999). *Türkiye'nin Fırsat Penceresi Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*. İstanbul: TÜSİAD Yayımları.
- Bilgili, A. ve Aydoğan, F. (1996). *Çokeşli ve Çok çocuklu Aile Araştırması*, Van: (Yayımlanmamış.)

- Cornell, E. (1998). *Türkiye Avrupa'nın Eşiğinde*, İstanbul: Cem Yayınları.
- DPT, (1996); *İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*. Ankara: DPT Yayınları.
- DPT (1995). *İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler*. Ankara: DPT Yayınları.
- Ergil, D. (1995). *Doğu Sorunu, Tespitler ve Öneriler*. Ankara: TOBB Yayını.
- Gökçe, B.(1997). *Güneydoğu Anadolu Sorunu*, Türkiye Sorunlarına Çözüm Konferansı 1, Ankara, 24-27 Aralık 1997.
- Göktürk, H. (1978). *Kürtlerin Soy Kütüğü ve Boy Tarihi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Işık, M.(1996). *Atatürk Döneminde Doğu'da Meydana Gelen Olaylar ve İçyüzü - 1924-1938*.
- İnalçık H.(1998). *Doğu Anadolu Tarihine Toplu Bir Bakış*, Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Van, Van Valiliği - Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını.
- Kırzioğlu, M.F. (1995): *Kürtlerin Türklüğü*, İstanbul, Hamle Yayınları.
- Koçaş, S. (1990).*Kürtlerin Kökeni ve Güneydoğu Anadolu Gerçeği*. İstanbul: Kastaş Yayını.
- Kodaman, B. (1987). *Sultan II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası*. Ankara: TKAE Yayını.
- Koru, F. (1992). *Terör ve Güneydoğu Sorunu*. İstanbul:Beyan Yayınları.
- Melen, M. (1998). *Doğu ve Güneydoğu'da Aşiret ve Sosyo-Antropolojik Yaklaşımlar; Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Van, Van Valiliği ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını*.
- Mütercimler, E. (1997). 21. *Yüzyıl ve Türkiye- Yüksek Strateji*. İstanbul: Erciyaş Yayınları.
- Ögel, B. vd. (1995). *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, Ankara: TKAE Yayını.
- Özdağ, Ü. (1994). *Etnik Sorun*, Ankara: ASAM Avrasya Dosyası Yayını.
- Rışvanoğlu, M.a, (t.y.): *Saklanan Gerçek, Kurmançlar ve Zazalar'ın Kimliği*, Ankara: Tanmak Yayını. (iki cilt).
- Rışvanoğlu, M.b (1978). *Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm*, İstanbul: Türk Kültür Yayını.
- San, S. (1982). *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi, Muş Yöresindeki Ermeni Terörü ve Kürt Türkleri*, Ankara, TKAE Yayını.
- Subaşı, N.(1998). *Olağanüstü Durumlar Sosyolojisinde Yöntem Sorunları*, Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu Anadolu, Van, Van Valiliği ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını.
- Süslü, A. (1993). *Mesud Fani Bilgili'ye Göre Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*, Ankara: Tanmak Yayını.
- Şerefhan, (1990). *Şerefname-Kürt Tarihi* (Çev.:Emin Bozarslan). İstanbul: Hasat Yayınları.
- Taneri, A. (1983). *Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler, Kürtlerin Kökeni, Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayatları*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.
- Toros, A. vd.(1992). *Türkiye'nin Etnik Yapısının Anadil Sorularına Göre Analizi*, Ankara: *Nüfusbilim Dergisi*, C:14.
- Türkdoğan, O. (1998). *Doğu ve Güneydoğu'da Aşiret ve Sosyo-Antropolojik Yaklaşımlar*. Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Van: Van Valiliği ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayını.
- Türkdoğan, O. (1997). *Etnik Sosyoloji*. İstanbul: Timaş Yayını.

TDV (1996). *Türkiye Gerçeğinde Kürtler ve PKK Terörü*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayını.

Ünal, Ş. (1997). *Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele*. Ankara: TBMM Yayını.